

Kántor Lajos

Fehér kakas, vörösbor

A világ elkezd égni. Először az élet tüzében, aztán a lélek tüzében, aztán a szó tüzében, a hang tüzében, a szín tüzében, a szellem tüzében, a jóság, az igazság, az öröm, a fájdalom, a szenvedés, a halál, a halhatatlanság tüzében.

Hamvas Béla

*Még tartasz, de a
semmi is körülvesz ha
illata átjár*

Zalán Tibor

Másfél évvel ezelőtti jegyzeteimet fellapozva, magamat idézve, berakhatnám a harmadik mottót, azt az indító szövegrészt, amely valószínűleg kimarad a könyvből, a véglegesítéskor. Akkor még így gondoltam a *Fehér kakas, vörösbor* (és a nagy *Házsongárd*) első mondatait: Természetesen az élet pártján állok. (Már közelebb a nyolcvanhoz, mint a hetvenhez. Amit el se hiszek.) Fiatal – egy kicsit avantgárd? – koromban sokszor hangoztattam, hogy szakítsunk végre a Házsongárd-szemlélettel. (Nálunk a Házsongárd évszázadok óta nem a nyulak kertjét, hanem a TEMETŐT jelenti.) Tulajdonképp ma sem gondolom másképp, amikor pedig a hozzám legközelebb állók számottevő hányada kiköltözött oda, abba (ebbe) az Európa-szerte híres, árnyasan kellemes domboldali nyugvóhelyre. Csakhogy az elszámolás – nem feltétlenül a felszámolás – errefelé hajtja gondolataimat. Mindenkiről nem tudok könyvet írni, mármint azokról, akikről szeretnék, akikkel sok a közös élményem, emlékem. Szabédi László, Szilágyi Domokos, Sükösd Mihály, Csiki László, a feleségem, Kántor (Nagy) Erzsébet, legutóbb Lászlóffy Aladár, most pedig Domokos Géza kísért el saját korábbi énem közelébe. *A kapu, A mennyei kapu* és *A Korunk kapui* is ebbe az irányba vitt az elmúlt években.

Nem vezettem naplót, vagy csak nagyon ritkán, alkalmyszerűen. Talán ezért is kellett belekezdenem ebbe a szabálytalan, átfogó életnaplóba, ahol semmi sem köt, sem időrend, sem hely (egyedül a Mikes Kelemen utca 15.) – csak a vélt igazság. Amit most kínálok fel a kecskeméti *Forrás* szerkesztőjének és olvasóinak, a lassan kötetterjedelművé növvő gépirat V–VIII. fejezetét, az „Útvonalak, frontvonalak” cím alá volna vonható.

V. Kolozsvár – Budapest – Bukarest

A magyar város ('56 előtt és után)

Ennek a városnak szülöttje, aki hetvenhét év alatt néhány hétnél, egy hónapnál hosszabb időre nem hagyta el Kolozsvárt (ne hazudjak: egyszer, Amerika kedvéért, 1993-ban hat hétre nyújtottuk távollétünket) – ez a javíthatatlan lokál-

patrióta igyekszik pontosítani, hogy valójában hol is él. Földrajzilag, kilométerekben számolva, akár így is mondható: közel egyenlő távolságra Budapesttől és Bukaresttől. Egy kicsit közelebb a Duna-parti fővároshoz. Persze ahhoz a nem egészen száz kilométer különbséghez hozzá kell számítani, Regát-irányban, a Kárpátokat. A Himalájához képest nem igazán világhírű hegység, ám sokkal magasabb a vonulat (nem beszélve a Keleti- vagy a Déli-Kárpátok csúcsairól), minthogy a Királyhágó ebben a távolsági-területi versenyben egyáltalán tényezőnek számítana.

A történelmi különbségtételbe nem kívánok most belekeveredni, a demográfiai mutatókat illetően is szűkebb időre mennék vissza. Maradok egy emlékezetes évnél és éppen 1956-nál, sőt októbernél, még a magyar forradalmat megelőző napok egyikénél. Hiteles levéltári kutatásra alapozott könyvben, annak a 284. számú jegyzetében olvasom, hogy a Román Munkáspárt Központi Bizottságának képviselőjében, a kolozsvári román írókkal október 9-én megtartott gyűlésen Miron Constantinescu kijelentette: *„A legfrissebb felmérések szerint Kolozsvár több mint 73 900 román és közel 74 000 magyart számlál, Kolozsvár tehát olyan város, ahol egyenlőségben élnek románok és magyarok, a román lakosság a falvakban alkot többséget.”* Emlékezésekben találni utalásokat egy bukaresti, szintén valamikor 1956-ban (nyáron? ősszel?), a legfelső pártvezetésben lezajlott belső ünneplésről, boldog kocintásról. Annak a frissen érkezett hírnek a hallatára, hogy Kolozsvárt megszűnt a magyar lakosság többsége.

Visszatérek Benkő Levente 2007-ben Kolozsvárt megjelent kötetéhez, *Az őszinteség két napjához*, amely alcímében „1956. szeptember 29–30.”-át nevezi meg tárgyául, de itt találjuk az utalást októberre is. Ez a könyv a Kolozs Tartományi Pártbizottságban készült jegyzőkönyvek alapján idézi fel a Miron Constantinescu és társai (köztük a Székelykeresztúron tanult Fazekas János) vezette korábbi, kolozsvári párttanácskozást; ennek meghívottjai a helyi és a marosvásárhelyi magyar írók voltak. Nagyon fontos dokumentum ez a kiadvány, több szempontból persze, nem csupán az erdélyi, a romániai magyar irodalom jeles (és jeltelen) alkotóira vonatkozóan, hanem egy politikatörténetileg figyelmet érdemlő pillanat rögzítésében.

Maradjunk azonban Kolozsvárnál és a várost érintő, egyértelműen legfontosabb felszólalásnál: a Szabédi Lászlóénál. (A felszólalás szövegét a Lázár utcai Szabédi-házban találtam meg, és idéztem is belőle *Az őszinteség két napjában* találhatóval majdnem szó szerint megegyező passzust 1999-es kiadású kötetemben, az *Erdélyi sorskerékben*; a pártjegyzőkönyvben „idetelepített román”-t olvashatunk – és ez utal a reális helyzetre –, a Szabédi-házban én a szelídebb „idetelepített”-tet találtam az első fogalmazásban. Ott a helyszínen a felszólaló ráerősíthetett.) A demográfiai tényeket és a belőlük következő hangulatot Szabédi László így jellemezte 1956 szeptemberének végén: *„Tudom, hogy Kolozsvár román lakosai között sok az olyan Bukovinából, Moldvából, Munténiából, Olténiából stb. idetelepített román, aki egyrészt megszokta a színromán környezetet, s akinek másrészt soha senki nem magyarázta meg, hogy Erdélybe jöve, ősi magyar lakosság közé, magyar történelmi környezetbe jön, olyan országrészbe, ahol a magyar nem vendég, hanem gazdatárs, ahol a múltban is volt és a jövőben is lesz magyar szív és szó. E magyarázat*

elmaradása súlyos mulasztás, melyet azonban én, magyar értelmiségi csak megállapítani tudok, orvosolni nem. Viszont a népem jogai mellett való kiállást nem halaszthatom arra az időre, amikor ez a mulasztás orvosolódni fog.

Szabédi, azaz akkor még Székely László az első világháború kitörése előtt került családjával Kolozsvárra, gyermekként a magyar Kolozsvárt ismerte meg. De azok is, akik a második világhéges előtt születtek ebben a városban – akár az úgymond „román időkben”, a harmincas évek vége felé (magamat és feleségemet ide számíthatom), a maguk szűkebb vagy tágabb környezetében lényegében hasonló élményekkel indultak. Belvárosi környezetben, a Király és a Farkas utcában meg a Főtéren látottak-hallottak alapján ifjú éveimben természetesen úgy éltem meg, hogy Kolozsvár magyar város. Valamikor régen a Mikés Kelemen utcában pedig úgy hallottam (nem másoktól elbeszélve, hanem a saját fülemmel), hogy az ortodox zsinagógába érkezők ha nem jiddisül, hát magyarul beszélnek. Amikor nagyobb iskolásokként a kosárlabdázás többünk életének fontos tényezőjévé vált, a már csak volt Állami épületébe került Emil Racovița csapatával játszhattunk barátságos mérkőzést, de ezzel együtt a Farkas utca (már Kogălniceanu) hangulatát továbbra is a magyar tannyelvű iskolák adták meg.

A Monostort leszámítva az úgymond kültelki világban élők, arra megfordulók hasonló emlékeket raktározhattak el. Erzsike visszatérően mesélt tóközi gyermekkori élményeiről. Igaz, lakott a szomszédjukban egy Rusu néni, aki viszont magyarul beszélt, vagyis nem másképp, mint a Nagy Gábor-tanya többi lakója. A Tóközhez viszonylag közeli Traian Vuia Ipari Líceumban, a hajdani Magyar utcában, a Szentpéteri templom oldalánál, többségben román gyerekeknek tanítva a román irodalmat, feleségemnek aztán bőven nyílt alkalma elgondolkodni a város, az idők változásán. Hasonló gondolatok támadhatnak azokban is, akik a Dermata-gyár felé vezető Böszörményi úton, a „gyáristák” csinos kis házaiban megmaradtak, illetve inkább már csak az utódaik emlékezésében jöhet elő a negyven-ötvenes évek világa. (A magyar színház, az opera külön bérletet tudott fenntartani a gyárakban dolgozóknak meg a hóstátiaknak.)

1956-ból, az őszi napokból idézhetem a szatmárnémeti iskolából a Bolyaira érkezett diákot, Szilágyi Domokost. A tulajdonképp távoli, de a román hatóságok által Erdélyben sem veszélytelen hatásúnak ítélt magyar forradalom kiváltotta „felfordulásról” ír haza, a szüleinek szóló levélben így: *„Mélyen tisztelt felsőbb szerveink ugyanis szörnyen begazoltak, hogy nehogy kivonuljon a kolozsvári diákság tüntetni, úgy szép békésen; s ezért igyekeztek a Babeșt és a Bolyait (a román és a magyar egyetem) összeugrasztani. Nálunk beadták, hogy a Babeș Nagyromániáért akar tüntetni, a Babeșen meg azt, hogy mi Erdélyt akarjuk vissza, s így aztán sikerült valahogy megakadályozniuk [a tüntetést]... Testi épségünk nincsen veszélyben, mert Szászfenesről behozták a katonaságot, és géppisztolyos járőrök cirkálnak estétől reggelig minden diákotthon és egyetemi épület körül. Máskülönben a temetőben is több volt halottak napján a hekus, mint a gyászoló.”*

És egy pár évvel korábbi emlék, amit a mai fiatal magyar kolozsváriak kétkedve hallgatnak: a főtéri (hivatalos városi) hangszórókból Szepesi hangja szólt, az aranycsapat mérkőzését közvetítette. Nos, a 2014 augusztusában hatvanadik érettségi találkozásjukra a városba messzebből érkezők a kilencvenedik életévén túl járó

sportriportert nyilván nem hallhatják – bár az ötödik alkalommal megrendezett Kolozsvári Magyar Napok meghívottjaként akár szót is kaphatna, mondjuk inkább a Farkas utcai emelvényen (vagy miért ne, valamelyik magyar sztárzenekar főtéri koncertje előtt – ha még a hangja bírna).

A város szomorú, már-már tragikus következményű Funar-korszaka és a 2010–2014 közti időszak történéseinek összefoglalása helyett nem maradhat ki az emlékezésből, hogy előző évfordulókon nem engedtek be minket az „Ady-Şincai” néven megcsúfolt, majd magyar osztályok nélkül maradt régi iskolánkba, az egykori tanterembe. A régi, Farkas utcai épület azonban nemrég visszakerült jogos tulajdonosához, ismét a Református Kollégium működik benne. Ide gyűlhetnek hát össze a mai hetvenhét-hetvennyolc évesek nosztalgiázni, csupán a lépcsőmászás által akadályoztatva.

Együtt az Egyetem utcában

A ház, amelyhez a hatvanas évektől sok emlék köt, a Főtér sarkán áll, a lerobbant New York (Continental) Szálló híresebb épületének közvetlen közelében. A város-történeti-építészeti információkat az ebben a műfajban járatos Gaal Györgytől meg Asztalos Lajostól kölcsönözöm, hogy minden és mindenki valamelyest a helyére kerüljön, és hogy a személyes emlékek ne ömöljenek rá túlságosan a régmúltra. Akkor hát: a Pákei Lajos tervezte, 1895 decemberében megnyitott New York palotával szemben, a 20. század második évtizedének elején (1912–13-ban, Kármán Aladár és Ullmann Gyula tervei alapján) felépült a „négyemeletes világvárosi szecessziós bérház”; ez utóbbiról G. Gy. még annyit említ, hogy félemeletén az Első Magyar Általános Biztosító Társaság irodái voltak. Asztalos Lajos pedig Kolozsvár helynév- és településtörténeti adattárában tájékoztat a Belső-Torda utca nevet Egyetem utcára történő átváltásról, első előfordulásáról egy 1899-es dátumot, azaz leőhelyet tüntetve fel. De azt is okadatulja, hogy a történelmi változásokra jellemző módon 1937-ben feltűnik a „Str. Ion G. Duca” utcanév, 1948 és 1957 közt pedig a nyilván hangzatosabb Puskin utca.

Innen már az én toldásom következik, alighanem hiánypótlás is az Egyetem utca és a „világvárosi” sarokház 20. századi históriájához. Legalábbis irodalmilag. Mert igaz ugyan, hogy a New York íródott be erőteljesebben a magyar irodalomtörténetbe, mindenekelőtt Ady látogatása meg a két világháború közti erdélyi literátorok kávéházi jelenései okán (a „Dumaposta” érdekes, jellegzetesen erdélyi történet, erről személyesen Balogh Edgártól hallottam, ő Pozsonyból érkezve ott találkozott először Gaál Gáborral), az Egyetem utca 1. fél- vagy egész emeletét azonban kár volna kihagyni az újabb kori irodalomtörténetből. Meg a társadalomtörténetből, ha ide vesszük, hogy tudomásom szerint itt működött a második világháború utáni években az ARLUS, vagyis a Román–Szovjet Baráti Társaság. Hogy a történetét valaki feldolgozta volna, azt nem tudom, magáról az intézményről viszont nagyon régen apámtól hallottam. Feltételezem, nem az első világháborús szibériai orosz (félereszt szovjet) hét évi hadifogság jó emlékei vitték be őt ebbe az újdonsült társaságba, hanem az átmeneti kor átvészelésének reménye. Ellenőriznem kellene valahol (vajon hol?), jól emlékszem-e arra, hogy édesapám szerint ebben az időben

ott volt, valamiféle apróbb tisztséget vállalva, Lucian Blaga is, ez a német filozófián felnőtt, igazán jelentős erdélyi román költő. (Ilyenek voltak az idők?)

Blagával én az Egyetem utca egyben már nem találkoztam, jöllehet ő Kolozsvárt halt meg, igaz, 1961 májusában. Az biztos, hogy a hajdani ARLUS-fiók helyére került írószövetségi iroda és tanácsterem falára sok-sok évvel később került fel a fényképe, a többségben román íróportrék sorában, ahol az egyszínűséget néhány neves (elfogadott) magyar halott, például Gaál Gábor, Asztalos István, Nagy István, Szabédi László képi jelenléte törte meg.

Persze az arányok korábban nem így mutatkoztak. Az 1945-ben Kolozsvárt megalakult Romániai Magyar Írók Szövetsége 1947-ben beolvadt ugyan a Román Írók Szövetsége nevet és jelleget Romániai Írók Szövetségére (talán mégis inkább 1949-ben?) váltó országos intézménybe, ám helyileg a túlnyomó magyar többség sokáig fennmaradt. Jól emlékszem a hatvanas évek elejének-közepének írószövetségi összejöveteleire, ahol a hivatalos tekintélyt továbbra is Nagy István képviselte, tisztségviselőknak pedig csak a dogmatizmusukban nem közepszerű, újságírókból úgymond íróvá átvedlett aktivistákat, egy Teofil Buşecant, egy Dumitru Mirceát lehetett választani. Mellettük hangos felszólaló lett a kritikus Ion Oarcăsu, Ion Lungu – nem tévedek nagyot, ha azt írom: a jelentéktelenség megtestesítői. A helyzet akkor kezdett változni, amikor a *Steaua*-főszerkesztő Aurel Rău költő mellé olyanok kezdtek bekerülni a kolozsvári román irodalmi életbe, mint (a művelt, intelligens Radu Enescu mellett) az ifjú próza- és drámaíró Dumitru Radu Popescu, a *Tribuná*hoz a szintén prózaíró Vasile Rebreanu és Augustin Buzura. (Vasilica persze nem mérkőzhetett volna névrokonával, a regényíró Liviu Rebreanuval.)

Velük már mi, a magyar Forrás is hovatovább hangadók lettünk, Lászlóffy Aladárral, kevéssel később Szilágyi Istvánnal – a néhány évvel előttünk járó Szabó Gyulával. Így történt a váltás, először az ifjúsági szervezetben, a pártbüroban és a Romániai Írók Szövetsége kolozsvári fiókjában, amely egy időben a Kolozsvári Írók Társasága nevet viselte. Mondhatnám úgy, hogy megkezdődött egyfajta hatalomváltás, de a tagságot számítva még magyar többségben.

Mindezzel együtt az Egyetem utca első (fél)emeletének elegáns gyűléstermében érdekes találkozásokra került sor, magyarok érdekes megszólalásaival. És itt nem a pártvonalhoz való ilyen-olyan felcsatlakozásokra fogok utalni – ha az emlékezet vagy valamely jegyzőkönyv megőrizte volna (őrizné?) a tanulságos szövegeket, színes szöttes állna össze belőlük –, hanem mindössze két ismert magyarországi íróvendég jelenésére, tanácstermünkben. Az egyikről már nem szoktak beszélni, a megérdemelt feledés jutott osztályrészéül, mármint Illés Bélának, a *Kárpáti rapszódia* szerzőjének, a „moszkoviták” egyikének. Hivatalos írószövetségi vendégként érkezett Kolozsvárra, a teremben jelentős többségben mi, magyarok voltunk, ő azonban nyugodtan csak mint román írókhoz szólt a jelenlévőkhöz. A másik, meglepőbb magyar(országi) íróvendég, Szabó Magda, férje kíséretében, egyenesen Cluj-Napocát emlegetett „szabad” szövegében (ez már a Ceauşescu-féle, 1974. októberi városátkeresztelés után történt), és arról mesélt elragadtatással, hogy milyen mély benyomást gyakorolt rájuk a konstancai híres mozaik.

Megyünk Bukarestbe

Kisiskolásnak számítottam, tizenegy éves voltam, és a diákok számára rendezett 1948-as, centenáriumi diákverseny veszteseként keservesen sírtam, mert nem jutottam be a bukaresti döntőbe. (Meg hát '48 nekem már előbb szívügyem volt, lelkesen olvastam Gracza György családi örökségként rám maradt könyvét.) Ez lett volna az első utam a (román) fővárosba.

Aztán bőven nyílt alkalmam pótolni az elszalasztott találkozást, ismerkedést egy idegen világgal.

A bukaresti „kiszállások” elsőjét nem tudom megnevezni, egy sportos és egy kulturális jellegű út közül az egyik jelentette a kezdetet. Az országos kosárlabda-bajnokság keretében a Dinamóval esedékes mérkőzésre én is bekerültem az utazók közé, nagy élményem azonban nem fűződött ehhez a futó jelenéshez. A Bolyai Egyetem kórusának bukaresti szereplésére, néhány forró májusi bukaresti napra sokkal jobban emlékszem, vonatozásunkról pedig, fiúk-lányok baráti együttlétéről és egy vasutassal történt összeütközésünkről írtam egy karcolatocskát, *Különfülke* címmel megjelent az *Utunkban*.

Igazán emlékezetes bukaresti utazásunk – mert most is többen voltunk, igaz, másfajta cél érdekében – 1960/61 telén történt, talán '61 januárjában. Segítségül hívhatom a *Korunk* 1961. februári lapszámát, alaposan átpolitizált beszámolómat a fiatal írók III. országos tanácskozásáról (*Szélesre tárt kapuk*), a bukaresti egyetemi könyvtár aulájában lezajlott kétnapos összefüggéséről, a baráti hangulatú záróbankettéről, sőt még az Union Szálló portáján átvett szobakulcsokról is. A befogadás, a befogadtatás öröme íratta ezt a cikket (bár bizonyára szerkesztőségi rendelésem volt rá), a kor és a korabeli *Korunk* elvárásához igazítottan. Természetesen nem hiányozhatott annak a visszhangozása, hogy „a fiatal írónemzedék az egész írói front szerves része, s a nemzeti kisebbségek fiataljainak legfontosabb alkotási problémái azonosak a román irodalom legifjabbjainak problémáival”. De a magam (magunk) különarcát is lezárni vélhettem, vitában például a marosvásárhelyi *Igaz Szóval* s az *Utunk*-szerkesztő, már többször belém kötő kritikus Szócs Istvánnal, ideológiai támaszt érzékelve a konferencia munkálataiban, néhány évvel korábbi nemzedéki vitáink tekintetében. A helyzet, helyzetünk megváltozását egy ilyen jellemző *Korunk*-mondat (korabeli Kántor-mondat?) fejezte ki: „Ma már valamennyiünk előtt nyilvánvaló, hogy a romániai magyar irodalom legfiatalabb »befogadottjai«, az öt-hat évvel ezelőtt jelentkezett költők, novellisták, irodalomkritikusok – Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos, Veress Zoltán, Jancsik Pál, Bálint Tibor és a később csatlakozottak – »nemzedékegysége« nem jelenthet valamiféle különállást, írásainknak éppúgy a dolgozó nép ügyét kell szolgálniuk, ahogy az írói tapasztalatban és korban előttünk járók is a szocialista építés szolgálatába állítják alkotó energiájukat.” Érdekes, hogy az a Nagy István, aki egy év múlva hevesen támad minket (egy besúgóí jelentés szerint nem csupán engem, az eleve gyanús értelmiségi származékot, hanem Lászlóffy Alit is, szabad verseiért), a záróvacsorán közénk ül (akárcsak az elnök Beniuc).

Kerek félszázaddal később, *A Korunk kapuiban* emlékezve erre az eseményre, az Írók Házában, a Calea Victoriei-en található bojárházban, a vendéglőben egy asztalhoz került „vegyes csapat” néhány jeles román tagját is megnevezem. Valóban

fontosnak, akár jelképesnek tekinthető, hogy személyes találkozásra, beszélgetésekre került sor a kétségtelenül zseniális ifjú költővel, Nichita Stănescuval (Szilágyi Domokos fordította magyarrá a verseit), a többi nemzedéktárrsal, Cezar Baltaggal, Ilie Constantinnal és a majd akadémiai elnökké lett kritikussal, Eugen Simionnal.

Ezt az első, nyilván protokollárisnak is mondható bukaresti írószövetségi bevonulást az évtizedek során számos hivatalos jelenés követte, sorolni őket vagy a nem létező naplóm, vagy dokumentumok fellapozásával lehetne. Megelégszem annyival, hogy néhány országos írószövetségi elnök nevét említem, közülük többeket nem (csak) a pódiumról, mikrofon mellől hallottam, ismerhettem: a Mihai Beniucot követő Zaharia Stancut, a nagy tekintélyű, mozgalmi múlttal is rendelkező prózaíró, a *Desculți – Mezitláb* – című parasztregeény szerzőjét, Laurențiu Fulgát, George Macoveşcut – és persze a közülünk, Kolozsvárról Bukarestbe felkerült Dumitru Radu Popescut, a valamikor barátként számon tartott „Déré”-t. (A ’89 decembere utáni idők elnökei más lapra tartoznak: Mircea Dinescu, Laurențiu Ulici, Nicolae Manolescu.)

Több romániai írószövetségi kongresszus, konferencia él – homályosan vagy élesebben – az emlékezetemben; egyet mindenesetre ide kell beidézniem, mert olyan névhez kapcsolódik, amely sajátosan visszhangzik sokunkban, itt élő magyarokéban különösen. Ez a név: Adrian Păunescu. Păunescu méltán úgy marad meg a köztudatban, mint Ceauşescu egyik utolsó – irodalmár és médiaember, propagandista – csatlósa, akit a bukás napjaiban Bukarestben kis híján meglincselt az őt felismerő tömeg. Az objektivitás jegyében el kell mondani, hogy tehetséges költőként indult, sőt jó riportokat is írt. Emlékszem arra az interjúra, amelyet a dákoromán elmélet képviselőjeként elhíresült kolozsvári történésszel, Emil Daicoviciuval készített, és amely ezzel a kérdéssel kezdődött: – Cu ce ocazie pe la noi, domnu Daicoviciu? (Milyen alkalomból nálunk, Daicoviciu úr?) Persze ebben benne rejlett a már akkor nagyra törő ifjú nacionalista, a gyanakvás az „idegennel” szemben (az interjúalany nevére utalva).

A mi „közös” történetünkben ez a bizonyos bukaresti írószövetségi kongresszus mindent tartalmazott, amit Adrian Păunescuról és a vele együtt haladókról (szavazókról) azóta is tudnom érdemes. Történt, valamikor a hatvanas-hetvenes évek fordulóján, hogy én is a kolozsvári (országos) küldöttek közé kerülve, a bizonyos (akkor ellenzékinak számító) román írói körökben jól mozgó Földes Laci felkérésére beszálltam a szervezkedő-lobbizó társaságba, és e megbízás következtében tárgyalnom kellett a fiatal román vezérjelölttel, Păunescuval. Neki (nekik) az volt a kérése (-sük), hogy mi, magyarok szavazzuk le a Zaharia Stancu által támogatott, titkári tisztségre kijelölt Alexandru Ivasiucot (a román kommunista börtönben eltöltött éveit után Ivasiuc valóban behódolni látszott a hatalomnak) – cserében ők, a döntő többséget jelentő román küldöttek megszavazzák a mi magyar jelöltjeinket. Az egységemet mi betartottuk, ők viszont kihúzták a szavazólapon a romániai magyar képviselőket.

A lecke számomra egy életre szólt.

Két későbbi mozzanat azonban még idetartozik. Erzsike az iskolájában, a Traian Vuiában megbízhatónak gondolt egyik tanártársától – akivel korábban a Păunescu-ügyeket is letárgyalták – ezt hallja: – Miért szidod Adrian Păunescut?

Ő dicséri a férjedet. – Meglepő volt a kijelentés (különösen a sepsiszentgyörgyi és kolozsvári színházi kollokviumot követően, de az ottaniakról majd később), és keresni kezdtem, mire utalhatott a kollégánő. És megtaláltam egy Păunescu-féle publicisztikakötetben A. P. recenzióját a részben általam gondozott, előszavammal megjelent *Tineri poezi maghiari din România* antológiáról. (A kolozsvári Dacia adta ki 1979-ben ezt a román nyelvű Forrás-gyűjteményt.) Păunescu valóban úgy emlegetett itt engem, mint a költők költőjét („poetul poezilor”). A kompromittálásnak ezt a formáját akár még megbocsáthattam neki. Személyesen nem kerülhetett rá sor, többé sosem találkoztunk.

És akár családi jóvátételként hivatkozhatom – mármint a kétségtelenül jó prózairó, az 1977-es bukaresti földrengésben elpusztult Ivasiuc irányában – egy 1983-as Kriterion-kiadványra, az *Előszoba* című regényre, ezt ugyanis Kántor Erzsébet ültette át magyar nyelvre.

Az én szerény (például a Domokos Gézáéhoz viszonyítva elhanyagolható) Bukarest-történetemnek volt még néhány, számomra emlékezetes epizódja, ezekről talán majd később.

Itthon vagyunk erősek (Forrás)

Az 1956-os kolozsvári demográfiai mutatók (a fordulópont) ellenére, az irodalomban, az Írószövetségben, a szerkesztőségekben – az erő felmutatásában – továbbra sem álltunk rosszul. A hatvanas évek közepétől-végétől, főképpen a hetvenesekben nemzedékek ritka jó találkozása határozta meg itthoni „uralkodásunkat”. Él még Kós Károly, kilencvenedik születésnapját (1973-ban) az Egyetem utcai tanácsteremben a román íróársakkal együtt köszöntjük (D. R. Popescu mondta a hivatalos köszöntőt, Károly bácsi jelenlétében), köztünk van még Nagy István, Kacsó Sándor, Bartalis János, Horváth István, Kiss Jenő, beérő életmű birtokosa Kányádi Sándor, Bajor Andor, Szabó Gyula, Panek Zoltán, Fodor Sándor, Bretter György, hazajött a börtönből és Kolozsvárt él Páskándi Géza, ideköltözik, új otthonába (Nagy Máriához) Szilágyi Domokos. A Forrás első, sőt második nemzedékéből a legtöbben, meghatározó személyiségek, karakteres alkotók, legjobb műveiket itt és most írják: Bálint Tibor a *Zokogó majom* című regényét (1969), Szilágyi István *Kő hull apadó kútba* címmel a fő művét (1975), 1969-ben megjelenik Szilágyi Domokos hat remek verse, *Búcsú a trópusoktól* címmel, Lászlóffy Aladárnak címében is emblematikus versköte, *A hetvenes évek* (1971) ugyancsak esemény, Bodor Ádám még Kolozsvárt van itthon, Forrás-kötetét, *A tanút* (1969) már követték a *Plusz-mínusz egy nap* (1974) és a *Megérkezés északra* (1978) novellái; figyelni lehet és kell már Király László, Kenéz Ferenc egymást követő versköteteteire, Csiki László több műfajú jelenlétére. De jelentkezett már, és nem is akárhogy, Szöcs Géza (1977-es jelzetű a *Kilátótorony és környéke*), Egyed Péter és Tamás Gáspár Miklós. Higgye el az utókor olvasó, hogy ez a névsor és címlista hiányos, hiszen nem említettem például a *Fától fáigot*, Kányádi 1970-es verskötetét, Bajortól a *Pokoli különkiadást* (1968), a *Korunkban* közlésre került két Páskándi-dramát (*Vendégség, Tornyt választok*, 1970–72), Pusztai János regényét, *A sereg* címűt (1978), a Harag által színpadra állított Csiki-dramát, az *Öreg házat* (1978).

A tehetség(ek) győzelme egy-másfél évtized alatt?

Ebben az időben – a külső, tőlünk idegen tényezők ellenére – öröm volt kolozsvári szerkesztőnek lenni. (Persze helyel-közzel számítani lehetett a marosvásárhelyi szerzőkre, Sütő Andrásra, Székely Jánosra, már Markó Bélára is – és nyilván a nagyváradi Horváth Imrére, időnként Bukarestből Méliusz Józsefere, elég gyakran Szász Jánosra.) Mindezt én a *Korunk* irodalmi-művészeti szerkesztői székéből szemlélhettem (szemléztem), hasonló lehetőség előtt álltak (ültek) az *Utunk* idősebb-ifjabb szerkesztői, élükön a feladatot többféleképpen is „jegyzőkönyvelő” Marosi Péterrel. A *Napsugár* pedig, a még Asztalos István által begyűjtött kitűnő gárdával – Bajor Andorral, Fodor Sándorral, a később hozzájuk csatlakozott Kányádival, Lászlóffy Aladárral, Bálint Tiborral – felvirágoztatta az erdélyi gyermekirodalmat; így és itt született meg a *Tóbiás és Kelemen*, Veress Zoltán verses meséje, *Egy bátor egér viszontagságait* Bajor írta meg, Fodor Sándor *Csipikéje* pedig, nyugodtan állítható, halhatatlanná vált.

És noha az úgymond egyetemegyesítéstől (1959) számítva nem a legjobb idők jártak a Babeş-Bolyai magyar tanszékére, jelentős műhely(részleg) működött itt is, hiszen Láng Gusztáv tanította a 20. századi magyar irodalmat, és tanítványa, a nyelvészként indult Cs. Gyimesi Éva már irodalomelemzőként kezdte megmutatni az orosz-lánkörmöket. K. Jakab Antal nem tanított ugyan az egyetemen, de például „Levélváltás” című rovatában nem csupán az *Utunk*nál jelentkező kezdő tollforgatóknak adott leckét irodalomfelfogásból. (György Péter joggal emelte ki a múltból K. Jakab Anti saját műfajjá alakított szerkesztői üzeneteit, Bodor Ádám kapcsán szólva K. Jakabról, nemrég megjelent könyvében, az *Állatkert Kolozsváron – képzelt Erdélyben*.)

Nem állítom, hogy mindezt érzékelték román nemzedékársaink az Írószövetségben, ám kétségtelenül számottevő lett a tekintélyünk mondjuk D. R. Popescu, Augustin Buzura szemében. Ők voltak azok, akik már nem „helyi” íróknak számítottak – sikeres versenyben álltak, nemegyszer éppenséggel győzelemre, a bukarestiekkal (vagy akár szemben állva velük). Talán nem túlzás kijelenteni, hogy Dérével, Buzura Gustival együtt lettünk erősek.

Erősek úgy is, mint „Forrás”.

Ez lemérhető a korabeli *Utunk*-számokon. Most nem Páskándi, Lászlóffy (Aladár), Bodor Ádám, Szilágyi Domokos, Bálint Tibor sűrűsödő közléseire gondolok, hanem a recepcióra. Marosi Péter, az asztalánál legkitartóbban ülő szerkesztő, egyben a nagy manipulátor, de kétségtelenül jó szimatú irodalmár gondoskodott róla, hogy ez a – részleges – hatalomátvétel a romániai magyar irodalomban kifejezésre jusson a kolozsvári hetilapban. (Az *Utunk* ugyanis neki szívügye volt.) Ennek a stratégiának (?), taktikájának lettünk részesei (nyertesei? mert áldozatot nem írhatok) mi is, Láng Gusztival. Föl kellene lapozni az *Utunk*-évfolyamokat, egyfajta statisztikát készíteni, valószínűleg igazolná emlékeimet. A fokozatosan kialakuló, igazán jó, már-már barátinak látszó kapcsolat a szerkesztő és a foglalkoztatott, még ifjúnak számító kritikusok között – aminek nem mond ellent a Szabó Tibor és Szentpéteri fedőnéven küldött sok-sok Marosi-jelentés (hiszen jóval később jutott hozzám a titkosszolgálati dosszié) – tulajdonképpen

előkészítette közös megnyilvánulásainkat, a Láng Guszti által kiötölt Pezsgő-díj utunkos intézményesülését, szinte akarunktól függetlenül.

Ha valóban igaz fejezetcímbe emelt állításom („Itthon vagyunk erősek”), ennek intézményesült bizonyítását két, talán nem túlzás így mondani, legendásan emlegetett kezdeményezés, megvalósulás jelentheti: a Pezsgő-díj és a vele lényegében egyidős, de most már több mint negyvenéves „Kántor–Láng”. Noha nem szeretem, sosem szerettem az úgynevezett kánont, kánonokat, kanonizálást, el kell ismer-nem, hogy a mi kritikusai fellépésünket megelőzően érvényesült hivatalos irodalmi besorolások (kánon) felborítását ez a két intézmény valósította meg. A játéknak indult, pontosabban kívülről annak vélt Pezsgő-díj (1971–1983) akkora tekintélyt szerzett magának, egyrészt évi döntései, másrészt a résztvevők személye (kezdetben: Földes László, K. Jakab Antal, Kántor Lajos, Láng Gusztáv, Marosi Péter, Szócs István – aztán Bretter György, Tamás Gáspár Miklós, Egyed Péter, Mózes Attila, Ráczy Győző bekapcsolódásával) és a viták komolysága folytán, hogy hovatovább többet jelentett az erdélyi magyar íróközösségben, mint a pénzzel járó hivatalos díjak. (A díj történetéhez egyrészt az *Utunk* régi évfolyamait megkeresők juthatnak közelebb, másrészt a *Felnőnek a legkisebb fiúk* című, 2001-es Polis-kötetben található az érdeklődő adatokat, szövegeket. Balázs Imre József pedig a diákjaival olvastatta újra az irodalomtörténetnek számító vitaanyagot, könyv lett ebből is.)

A látványosabb erőbizonyítás (remélem, már senki nem állítja, hogy erőfitogtatás) a „Kántor–Láng” néven emlegetett 1971-es (1973-ban újra kiadott) Kriterion-kötet, a *Romániai magyar irodalom 1945–1970* című kortársi irodalomtörténet. Megjelenésekor annyira felkavarta az állóvizet, hogy száz körüli válasz, elismerő vagy elmarasztaló, vagy éppen támadó kritika követte Erdélyben, Bukarestben és Budapesten. A Forrás első és második nemzedéke itt került be a „kánonba”. Azt máig sajnálom (sajnálhatjuk?), hogy elkészült román fordítása (Florica Perian munkája) végül sem a Kriterionnál, sem a kolozsvári Dacia Kiadónál nem jelent, nem jelenhetett meg – túl sok hiúságot, „nagytságot”, régi szempontot sértett (volna); meg kellett elégednünk a magyar irodalmi közvélemény befolyásolásával.

Domokos Géza Bukarestje

Ha az erőről (viszonylagos erőnkéről) beszélünk, nem hagyható ki ezeknek az éveknek a Kriterionja – és természetesen Domokos Géza. Aki Zágon, Sepsiszentgyörgy (a Székely Mikó), no meg a moszkvai diákévek után felvállalt bukarestisége ellenére nem feledkezett meg Kolozsvárról. Annyira nem, hogy a román fővárosban létrejött nemzetiségi kiadó, illetve az erdélyi magyar irodalom érdekében erős kolozsvári fiókszerkesztőséget szervezett, és ezt nem protokoll-, azaz pártalapon gondolta el és teremtette meg, hanem jó erők koncentrációjával. „Bűneként” az ’56-os házsongárdi írósríg-gondozások miatt több évi börtönrre ítélt, majd „alsó munkára” kárhoztatott irodalomtörténész, Dávid Gyula lett a kolozsvári kiadói műhely megbízható vezetője, s az évtizedek során olyan szerkesztők dolgoztak itt, mint Csiki László, Egyed Péter, Mikó Imre, Páskándi Géza.

Persze a lehetőségek megteremtésében és érvényesítésében meghatározó szerepe volt Bukarestnek, illetve Domokos Géza bölcs irodalom- és kiadói politiká-

jának, a kultúrában is döntő szavú felső pártvezetéssel ápoltságának. Ez nyilván kényes kérdés, már a hatvanas évek végétől kezdve – és még inkább az az utókor számára. Tágabb összefüggésben a bukaresti magyar kolónia alakulása, mármint a politikához, a hivatalokhoz, a médiához közel állók, ilyen-olyan szintű vezetésre alkalmasnak ítélték kiválasztása egyike a közelmúlt (és a jelen) legizgalmasabb témáinak. Általános, egyetemes érvényű ítéletet mondani ebben, annyira különböző karrierokról lévén szó, bizonyára nem lehet. Ha csak az Írószövetség közelébe, különböző szerveibe került itteni magyarokra gondolok: más-más sors, más-másfajta teljesítmény a Méliusz Józsefé (írószövetségi elnök 1968 és 1972 közt), a Majtényi Eriké (titkár 1955–56-ban, hosszú időn át az Irodalmi Alap vezetőségében magyaroknak is hasznos pénzosztó) vagy a Szász Jánosé (1968-tól 1977-ig a Romániai Írók Szövetségének titkára). Mindhármukról, emberi-írói valójukról külön illene szólni, abban azonban biztos vagyok, hogy egyikük szerepe sem mérhető a Domokos Gézáéval – nem az Írószövetségen belül vállalt tisztségek eredménye vagy akár eredménytelensége okán, hanem mint intézményépítőé, a Kriterion élén.

Személyes emlékeket idézek (amint könyvemben, a *Domokos Géza kockázataiban* is tettem, dokumentumokkal kiegészítve), ezek pedig jóval a Kriterion megalapítása, azaz 1969 előttiék. Való igaz, hogy számomra Domokos Géza Bukarestje az ő főszerkesztői irodájában kezdődött, az *Iffjúmunkás* szerkesztőségében, legforróbbá (vagy legdermesztőbbé?) a fővárosi légkör Géza hatvanadik születésnapjának ünneplésén, a magyar nagykövetség épületében vált, már a Bukarestbe utazás, a szállodai élmény, a követségre bejutás, az ünnepi köszöntések s a hazatérés élményeinek összesítésében. (Későbbi, külön történet RMDSZ-es országos elnökségi üléseink sora.) Mégis, középpontba Kriterion-kapcsolatunkat állítanám, már csak azért is, mert ez könyvekben mérhető.

Az érdemi kezdet tulajdonképpen nem is Bukaresthez, hanem Kolozsvárhoz kapcsolható. A Continental, eredeti nevén a New York Szálloda emeleti előcsarnokához. Hárman ültünk ott, valamikor 1970-ben, Domokos Géza, Bodor Pál meg én. És még egyikünk sem tudta, hogy mit fog jelenteni, hogy egyáltalán lesz-e „Kántor–Láng”. Erről beszélgettünk, a romániai magyar irodalom készülő újabb kori történetéről. (Zárójelben: arról is – és ez mindkettőjüknek szólt, kritikaként –, hogy Bodor Pali *A meztelen lány* című, 1969-es verskötetét írószövetségi díjjal kitüntetni, Szilágyi Domokos könyve, a *Búcsú a trópusoktól* helyett, nem volt szerencsés, és ez Bodornak sem tesz majd jó szolgálatot. Persze értettem, hogy a könyvkiadásból távozó, a bukaresti tévé magyar adásának főszerkesztői székébe kerülő B. P. ezt a díjat amolyan szép búcsúként kapta – ám a „trópusoktól” való búcsú tökéletesen más ügy, esztétikailag.)

Domokos Géza első perctől kezdve örömmel fogadta az ajánlatot, hogy a mi, Láng Gusztival együtt írt irodalomtörténetünk, amely az MTA Irodalomtörténeti Intézetének, személyesen Bodnár Györgynek a felkérésére született, a majdani, végül csak 1982-re összeállt kézikönyv, *A határon túli magyar irodalom számára (A magyar irodalom története 1945–1975 negyedik köteteként)*, először külön kiadványként a Kriterionnál jelenjék meg. Így is történt, kiegészülve Réthy Andor terjedelmes könyvészetével. Kriterion-munkatársi viszonyom mindvégig töretlen

maradt, aminek bibliográfiailag is ellenőrizhető tényei már nem annyira fontosak – bár nekem, minek tagadnám, azok. Az általam tett ajánlatok mellett érkeztek elég számosak a kiadó részéről is, például egy Reményik-verskötet összeállítására (1983-ban) vagy a *Képzőművészeti írók* antológiájának folyamatos szerkesztésére, ami viszont a beköszöntő tiltások folytán megállt az első (1984-es) kiadásnál.

A Domokos Géza Bukarestjéhez fűződő számos emlékem közül, a Szekuritáté irattárában megőrzött besúgói jelentések jóvoltából, most felidézhetek egy Géza-napi találkozót, amelyen a két bukaresti Géza, Domokos és Páskándi mellett Lászlóffy Aladár és Szilágyi Domokos is ott volt, velem együtt. A szervek számára készült feljegyzés megemlíti, hogy az országos írószövetségi választásról beszélgettünk, a román elnök személyéről – noha nyilvánvalóan ennél fontosabb ügyeink is szóba kerültek.

A másik város: Budapest

Kolozsvár után – mellett! – a legtöbb időt Budapesten töltöttem. A szülőváros, nekem örökre főváros (Cs. Szabó: *civitas primaria*), Erdélyé, tehát enyém, hosszú időre nem engedett el, nem tudott elidegenedni tőlem, a legrosszabb években sem, amikor sokan azt hitték, azt éltek meg, hogy véglegesen arcot váltott, és hogy nekünk nincs már mit kezdenünk (folytatnunk) itt. Budapest pedig, közvetlen környezetemben, folyamatosan csábít. Egy darabig vitatkozik az ember családja tagjaival, az idősebbekkel és a fiatalabbakkal, a barátaival, akikkel ifjúsága, együtt gondolkodása, munkája kötötte össze; aztán azon kapja magát, ha beszélni akar fiaival, látni akarja unokáit, neki kell vonatra vagy autóba ülnie, mert a rokoni hazatérések alkalmiak, ritkábbak, kerek évfordulókhöz kötöttek többnyire, netán temetésre jönnek. A jobbik, a jó változat, amikor (pár éve) a Kolozsvári Magyar Napok vonzza „a pestieket”, illetve a gyerekek a Malomba, a Kalota partjára vágynak, nyáridőben. Él persze bennem Budapest kulturális, szakmai vonzása, meghívások, előadások (régbben: tokaji írótábor), könyvhét a Vörösmarty téren, kiadói kapcsolatok, most már az Akadémia is – akár úgy mondhatnám, életem másik, rövidebb, de fontos fele odaát, főként „a másik városban”.

Meg sem próbálom összerakni a több mint hét, lassan nyolc évtized budapesti kiruccanásait, nyári (és persze tavaszi, őszi, ritkábban téli) heteit, amelyek összesítésben egy-két-három évre is rúghatnak – és amelyek kiegészültek, gyermekkoromtól számítva, soproni, felnőttként debreceni, szegedi, hévízi, keszthelyi, kecskeméti, Balaton-melléki, székesfehérvári, kaposvári, pécsi, szekszárdi, szombathelyi, miskolci, balassagyarmati, esztergomi, nyíregyházi, békéscsabai konferenciázásokkal, baráti látogatásokkal, Szentendrétől Kőszegig, Veszprémtől Táplánszentkeresztig, Cinkotától és Csömörtől (fővárosközelben) Dunakesziig. Vakációs programok Kápolnásnyéktől Sárvárig, Fűzfőig elvezettek, elvezetnek. (És még hány helység nevét hagytam ki?)

Az utak majd mindig Budapesten át vezetnek. Akár Párizs, Róma, London, New York vagy Peking felé, vonaton, autón, repülővel.

Maradok hát Pesten és Budán. A Rökk Szilárd utcában, a 14-es bérház második emeletén, a népes Sólyom család szeretett otthonában, és a másik nagybácsi-nagy-

néni közelben, a Kékgolyóban, ahol Anti bácsi és Gizi néni jelentette a befogadó Kántor-rokonságot. Hantos- és Súlyom-ágon Kolozsvár, Kántor Antal révén Dés jelentette a kibocsátó várost. De Torda is segített a budapesti népesség gyarapodásában: a Simonffy családból Albert bácsi (a felesége, Kántor Juliska nagynénem halála után költözött át) tordai vaskereskedői évei és a kolozsvári Mikos Kelemen 15. földszintjén eltöltött évtizedek után (Zilah szülöttjeként) orvos fiáékhoz, a már korábban Szatmárnémetiből áttelepült Árpiékhoz Budára, a Dónáti utca 59.-be. S a további családi, lakási osztódások révén új címek kerültek noteszeimbe: rózsadombi, pestszentlőrinci, újpesti, újbudai utcák, házszámok. Ha végig akarnám venni, hány magánházban, társasházban, régi és új tömbházban volt alkalmi szállásom, az emlékezet bugyrait kellene végigjárnom, a Fészek utcától a Nagymezőig, Karinthytól ki tudja meddig. És következhetnének a szállodák, kicsik, közepesek és igazán előkelők, írószövetségi alapon a Benczúr utcában, egyszer Jókai szobrának közelében, a „Magyarország 2000” előkészületei során a Duna-parti Thermal is emlékezetes, a '89-'90-es eufória még kitartó márciusában a Duna Intercontinental – és a legelőkelőbb, a már-már főúri, illetve diplomata-, milliomosi (?) szinten – a médiamágnás von Ferenczy által a *Korunk*nak adományozott Ferenczy-díj kiegészítéseként – egy lakosztály a Kempinskiben. (A fejedelmi dupla ágyban eltölthető egyetlen éjszakát, a csodás fürdőszobát semmire nem használhattam, a gerincsérv épp elviselhetetlenül kínozott – ezen majd csak az ORFI segített, gondos, tartós kezeléssel és erdélyi magyar vezetőknek akkoriban „kijáró” belső lakhatási luxussal.)

Míndez persze járulékos elem, több évtized szép vagy kellemetlen emlékeinek gyors leltára. Az érdemi rész, legalábbis ma így gondolom, 1962 tavaszán kezdődött, ifjú *Korunk*-szerkesztő koromban, becsöppenésemmel a magyar(országi) irodalmi élet sűrűjébe. Egy hónapos szabadságra utaztam, zsebemben kicsi cédulával, amelyre Balogh Edgár írt néhány ajánló sort, igen, beajánlást régebbi ismerőseinek, a két háború közti *Korunk* munkatársainak, közülük is a „népiekre” gondolva elsősorban. Nevek nyilván nem voltak ráírva a lapocskára – határon, szigorú vámon keresztül mentem –, ezekről szóban igyekezett tájékoztatni Edgár, netán címeiket, nem utolsósorban hivatali hozzáférhetőségeket jelezve. Hiszen írószövetségi megakadémiai előkelőségek, hírességek szerepeltek tervezett (javasolt) látogatóprogramomban.

A protokoll szerint Erdei Ferencsel és Szabó Miklóssal (?), akadémiai (fő)titkárokkal kellene kezdenem a látogatások sorát, már csak azért is, mert általuk ülhettem (először) hivatali fekete kocsiba, hogy idejében átérjek a következő egyeztetett programba, netán épp Darvas Józsefhez, aki akkor már nem népművelési miniszter, hanem írószövetségi elnök volt. Próbálom ellenőrizni magam, nehogy már a ranglétra szép kibontakoztatása érdekében olyan név is bekerüljön a listámra, amelynek viselőjével kézfogásig sem jutottam. Végül is lehet, Darvas csak „ajánlott” maradt, valamiért nem jött össze a találkozás, csak mikrofon mellőli kép él az emlékezetemben. És meg kell elégednem az utána következett elnökök ismeretségével; nem dicsekvésképpen (miért is volna az?), inkább a magam számára emlékeztetőül ez a nem rövid (és nem teljes) névsor: Dobozy Imre, Hubay Miklós, Cseres Tibor, Göncz Árpád, Jókai Anna, Tornai József, Pomogáts Béla, Kalász Márton. (És ha nem is '62-ben, valamivel utána Garai Gábor külügyi tit-

kárként fogadott, tőle kaptam, különösebb rászolgálás nélkül, egy nagyon szép Ady-emlékérmet.)

Magyar írószövetségi, kongresszusi (néhány évig választmányi) jelenléteimet nem valószínű, hogy megőrzi az intézményes irodalomtörténet-írás, magam is töredékesen emlékezem a sokféle jelenetre, de azt az elsőt, az 1962-es tavaszt nem felejtettem. Mindenekelőtt Illyés Gyula személyéhez kapcsolódik (nekem) a budapesti régi városháza amfiteátrum-szerűen kiképzett tanácstermében lezajlott, az 1956-ot valamiképpen, persze másképpen folytató, a konszolidáció felé mutató tanácskozás, pontosabban nem maga a fórum, hanem a felszólalások közti szünet, amely alatt már-már főszereplőnek érezhettem magam. Most bölcsködhetnék, hogy a *Korunk* 1962. áprilisi számában (elmarasztalt líratanulmányom második része mellett) a Szemle rovatba került írásra figyeltek fel a pestiek, a *Kortárs magyar irodalom* új jelenségeit értelmező, egyébként a „szocialista” jelzővel sűrűn teletűzdelt irodalompolitizálásomat értékelték némely jelenlévők; az önámításnak eddig a fokáig azonban huszonöt éves, öntudathiányban nem szenvedő, „szerkesztő-titánkánt” sem mentem el. Egyszerűen az történt, hogy egyetlen frissen Romániából érkezett, ott helyben meghívóhoz jutott irodalmárként engem lehetett felmutatni Erdély képviselőjeként. Ez persze nem hivatalosan történt. Miután a gyűlésvezető ebédszünetet rendelt el, Illyés (korábban maga is írószövetségi elnök, de nem az adta a rangját!) kézen fogott, sorban bemutatott Veres Péternek, Szabó Pálnak, Zelk Zoltánnak, Lengyel Józsefnek és még ki tudja, kiknek, „véres kardként” hordozott körbe, aztán maga mellé ültetett egy asztalhoz, és szó szerint utasította a költő Simon Istvánt, a *Kortárs* szerkesztőjét, hozzon nekem virsli-t. Igazából nem tudom, hogy e dicsőségmámorban miként sikerült lenyelnem a falatokat, miről beszéltem a körülöttem lévőeknek – a következményekre viszont jól emlékszem. Veres Péter meghívott magához Ferenc-hegyi házába-kertjébe, a „másik oldalon” pedig Déry Tibor állt szóba velem, többször is.

Az itthoni következmény már kevésbé számított kellemesnek, noha ennek a történetnek okadatolt eseménysorát ma sem tudnám egészében leírni, rekonstruálni. Állítólag Nagy István „tette szóvá” egy bizonyos (párt?) helyen az én pesti szereplésemet, természetesen helytelenítve azt, és megkérdőjelezve „felhatalmazásomat” egy ilyen közszereplésre (?). Most esik csak le a tantusz, ahogy mondani szoktuk: valójában nem is a *Régi és új a lírában* „nacionalista és kozmopolita”, nemzedéki felhangjai váltották ki az elvtársak felháborodását, hanem az, ami (állítólag) a pesti régi városházán történt. Tüzetesebben kellene, talán lehetne, átkutatni különböző helyeken őrzött dokumentumokat az ügy tisztázása érdekében – nem miattam, sokkal inkább a korabeli romániai (és magyarországi?) politikai viszonyok jobb megértése érdekében.

Maradva a *Korunk*nál, szerkesztői státusban is, ezúttal azonban újraolvasóként, utólagosan úgy látom, ezt az 1962-es évet egész jól megúsztam. Meg a folyóirat is. Ha nem így lett volna, aligha közölhetek 1963 májusában egy újabb összefoglalót a lapban legfrissebb olvasmányaimról, egy-két nemrég szerzett magyarországi íróbarátom (Fülöp János, Sükösd Mihály) és kortársaik nagyobbreszt folyóiratokból megismert vagy már könyv alakú prózai munkáiról (*Közéletiség a magyarországi fiatalok prózájában*). Az át(irodalom)politizálás nyilván innen sem hiányzik, mégis

javuló szintű ez a tanulmány, legalábbis a ráfigyelés tekintetében érdemes emlékezni rá, hiszen különösen az itthoni olvasó figyelmét olyanokra irányíthatta, mint Galgóczi Erzsébet, a novellista Szabó István, Sánta Ferenc, Gerelyes Endre, Szakonyi Károly, Moldova György és Fejes Endre. Amit a *Rozsdatemető*ről, Fejes nagy kisregényéről a *Korunkban* leírok jellemzőként, ötvenegy évvel ezelőtt, aligha vesztette (szakmai) érvényességét; persze, ma egy kicsit másképp, elegánsabban fogalmaznék.

Azóta természetesen ez a „másik” város is más, más-más arcát mutatja, nekem és a világnak. Hogy a világ mint figyel rá, azt mások mondják el, én majd mondom a magamét. Családilag, „kulturálisan”.

VI. Nostalgia – ézengéssel

Mi jön előbb? A nostalgia vagy az ézengés? Mert van olyan égszakadás, földindulás (a fejemen egy koppanás), amely után – megfelelő időtávban – már csak a közvetlenül nem érintettek képesek emlékezni, akár nosztalgikusan. Hatvanadik érettségi találkozómon hallgatom a Református Kollégium, a Farkas utcai Öreg Kollégium épületének egyik első emeleti termében a volt osztálytársakat, azokat, akik még el tudtak jönni találkozni a fiúkkal, mármint az öregfiúkkal, beszámolókat hallok orvosi látletelekről, jóindulatú tanácsokat is, egymásnak, a hátralevő évekre. Nézem az előkerült fényképeket a huszadik, a harmincadik találkozóról, egyet-egyet 1974-ből, 1984-ből, egyet pedig 1989-ből – lombosak a fák a Szent György-szobor körül, tehát jóval az úgymond forradalom előtt vagyunk. Mindegyik felvétel szabad térben készült, és nem csupán azért, mert anyyi emberrel csoportképet készíteni teremben nemigen lehet, hanem mert a Petőfi utcai épületbe minket, „idegeneket” a Sincsei Líceum illetékesei nem engedtek be.

Az idők változását az arcokon is látni, noha ünnepi alkalomra mindenki a derűsebb tekintetét hozza (hozta). Most, 2014 augusztusában a tanárok már valamenynyien hiányoznak, az osztályfőnök Páll András, de a kilencvenet töltött magyar tanárunk, Nagy Pali is, jöllerhet vele délelőtt telefonon még beszélgethettem. És az igazolt diákhíányzó. Csak a sportolók közül néhányukról. Bányai Jancsi eleve nem kísérelhetné meg kézállásban sétálni a Főtéren. Székely Jancsi nem futhatja le a pályán a négyszázat. Wagner nem függeszkedhet gyűrűn, Mádl nem rúghat labdába. Nekem persze a legjobban egy másik csapat, az irodalmi legjobbja, Lászlóffy Ali hiányzik, a mi családi sírunk közelében, a lutheránus temető aljában támaszthatok a sírkövéhez egy szál rózsát.

Hát így állunk a nosztalgiázással, miután tanáraink s az osztálytársak közel fele és néhányunk élettársa számára már elhangzott az ézengés.

A Monarchia csendje

Ezt a jótévő csendet nem Bécsben, hanem tőle vagy száz kilométerre, a Semmeringen lehet megélni. Osztrák útikalauzok böngészője láthatja a soktornyos, sokkéményes, patinás Südbahn Hotelt a kétezer méter fölötti Schneeberg aljában. Szerencsésnek tudom magam, hogy az idej meleg májusi napok egyikén, immár

harmadszor nemcsak kívülről, turistaként bámulhatom a Monarchia békéjének, gazdagságának ezt a jelképét, de az egyik szárny második emeletén meg is alhatom, Laci fiammal együtt, az ő és öccse, István révén úgymond tulajdonosi minőségben. No nem semmeringi szállodatulajdonosok ezek a fiúk, hanem a kis apartmanokra szétosztott nyaralóban szerény részesek, az előző görög, Bécsben élt tulaj berendezését, apró-cseprő tárgyait is megörökölték, így én a hajdani Habsburg Birodalom tarka világából szemelgethetek. Felbandukolva a szőnyeggel terített fejedelmi lépcsőkön, amolyan leltárt is készíthettem magamnak a szobákban-konyhában egy kis cetlire, ám ahogy ez lenni szokott, most, amikor kellene, sehol nem találok. Pedig az itt maradt festmények ránk örökítette történelmi nosztalgia és a vásári holmik, kis porcelánkedvességek, vázácskák, lámpácskák, huszadik századi giccstermékek már-már múzeuma fogad a kényelmes lakrészben, amely a modern technika áldásaival egészült ki. Pár éve, először járván erre, biztattam a fiaimat, lehetőség szerint minél többet őrizzenek meg ebből az átörökölt monarchikus kavalkádból – az ablakból kinézve amúgy is eléjük tárul a hamisítatlan természeti valóság. A kettő együtt adja Semmeringet.

Mert ha sétálni indul az ember, akár a villák és szállodák utcáiban, akár elhagyva a hegyoldalba, szakadékok alá-főlé épített települést, a havasok közeli tájban meglepő otthonossággal szembesül. Az erdei sétányok itt valóban sétányok. Az egy dolog – itthon nemigen tapasztalom (falvaink egy részében még igen) –, hogy a szembejövő férfi, nő, nagyobbreszt idősebb kiránduló ráköszön az emberre, Grüss Gott!; az erdő közepén időről időre pad várja a megpihenni akarót, a pad mellett szemétkosár, és hogy túl ne teljen, az autók elől egyébként elzárt úton feltűnik egy keskeny járgány, kiüríteni az összegyűlt (kevés) hulladékot. Természetesen sehol egy elszórt újság, műanyag palack vagy egyéb 20–21. századi emberi maradvány.

A levegő tisztaságát leírni nem lehet, a nyugalmat főképp nem, amely itt körülvesz. Hosszú távon vajon hogy élném meg ezt a világot? A Monarchiában született apámra, anyámra gondolok, s még inkább anyai nagyszüleimre: ők ugyanígy éltek (volna) meg a semmeringi napokat? Egyáltalán, kell-e ez a távolság, a birodalmat szétszakító égszakadás, a rákövetkező, immár teljes évszázad, hogy ekkora nosztalgia ébredjen az emberben a „monarchikus” csend iránt? Merthogy csend azért van Kalotaszentkirályon, a zentelki régi malomban is, és ott (itt) anyanyelvemen köszönnék rám. A Semmering pedig messze van Kolozsvárhoz. Mégis. Talán még eljutok egyszer a Südbahn Hotel közelébe, az Alpok levegőjét szívni, ha nem is Ferenc Jóska világát visszasírni.

New York–Kolozsvárt

A New York–Kolozsvár távolságot ezer kilométerekben kell mérni, valamikor azonban (még hetven éve is, az én gyerekkoromban) elég volt kimenni a Főtérrre, hogy a büszke városnévvel a tornyos kávéház és szálloda bejáratánál találkozhasunk. Hírességek sora miatt lehetne a falon emléktábla, kezdve Ady Endrével, de emlékszem egy filharmonikus koncertet követő estére, itt ültünk feleségemmel, és a szomszéd asztalnál Ferencsik János rendelt a pincérfiútól vacsorát. Igaz, akkor

már a kevésbé kozmopolitának gondolt Continental névre hallgatott az épület. Pár éve aztán a vendéglő és a szálloda is bezárt, kezdődött a pusztulás.

Hogy ez milyen szintig jutott, azt már a 2013-as Kolozsvári Magyar Napokon látni lehetett, egy évvel később pedig „a romlás virágai” teljesebben kibontakoztak, köszönhetően egy okos képzőművészeti-kulturális kezdeménynek: megnyitni, legalább egy hétre, a lepusztult folyosókat, szobákat az alternatív művészet számára. A több éve privatizált és azóta is használaton kívüli patinás épület a város szívében: Kolozsvár szégyenfoltja. Hogy mennyire az, most a harmadik emeletig, a tetőtérig feljutva tapasztalhattuk meg – ez az élmény megdöbbentőbb, mint a tavalyi, amikor csak az alsóbb terekbe bocsáttattunk be. A földszinti kávéház-vendéglő pattogzó mennyezete, a hulló fal díszek már elégséges mozgósító látványnak tűntek, ám a maguk korában luxusnak számító lakosztályok, csempézett fürdőszobák jelenlegi állapota, meggyőzően kiegészülve fiatal grafikusok, fotósok, festőművészek e térbe álmódott rémálmaival, a hatást sikeresen felfokozták.

A lépcsőházi fordulóban fogadó „Recepció” (Jánosi Andrea installációja) az első telitalálat, ugyanis az innen nyíló sötét kis helyiségben elemlámpával megnézheti a látogató a falakra helyezett fényképeket, kivétítve nagyban pedig asszociálhatjuk a New York (Continental) mai állapotát a horvát tengerpart egykori luxusszállójának sorsához; a különbség csak az, hogy az adriai csendet-nyugalmat a délszláv háború közelmúltbeli borzalma tette tönkre. Itt a béke hozta az eredményt. Fennebb, szobáról szobára járva, újabb értelmezések fogadnak, például Szabó András tükörcserepekből összerakott, emberi figurát középpontban sejtető mozaikja; arrébb apró, bélyeg méretű, átlag női portrékból összeállított fényképsorozat, az elmúlt (?) szocialista korszak tanulmányozására alkalmas „kitaláció”, az eljelentéktelenítés és kiszolgáltatottság minimalista emlékműve. A szovátai Kuti Botond színes olajképei – kivételesen egy tágas, világos, újonnan meszelt apartman helyén – a szakmaiság magas szintjén, akár hagyományosnak mondható műalkotásokban, festőileg értelmezik a pusztulás jelenségét.

Mindezt, a sok üres, használhatatlan szobát „értelmessé” tevő képzőművészeti felhozatalt betetőzi a három emeleti szintet összekapcsoló installáció, egy szerzőpáros (Izsai László Zacsék–Koncz Árpád) ötlete. A belső folyosói kinyitott ablakokból tárul elénk a világítóudvart kitöltő látvány: az emeleti szobaablakokat groteszk gipszfigurák uralják, fejük tetején álló csonkok, „kalimpáló” lábak, mintha integetnének. Valószínűleg nem betervezett, de performansz méretűvé varázsoló elemek játszanak bele a képbe: a belső romokon fészkelő galambok csodálkozva, értetlenül bámulják, hogy mi is történik itt, ebben a zárt és mégis nyitott térben. A kolozsvári híres New York Szállodában.

Túlélt (itthoni) égszakadás

A New York emeletein megtapasztaltakhoz képest semmiség. Bár nagyon rosszul végződhetett volna. A dolgozószobában voltam, Istvánék, legnagyobb, húszéves és a legkisebb, ötöt töltött unokámmal, a konyhában reggeliztek, Lilike, a drótszórú, lassan hétéves tacskó az udvarra lezárva, amikor a robbanásszerű riasztásra ki akartam futni, megnézni, hol és mi történt. Kinyitva az előszobába nyíló

ajtót, nem tudtam kilépni, méter magasságban folyóiratok és könyvek halmaza zárta el az utat. Hatalmas por. A fiúk kezdték a romeltakarítást, aztán már én is szóhoz, pontosabban térhez jutottam. A folyosó félig megtelt a hirtelen halomba rakott írott kultúrával.

Miután számba vettem, hogy mind élünk, épek vagyunk, csupán a falba negyven éve beépített polcok zuhantak le, kitűnő alkalom nyílt a pozitív életszemlélet ismétlésére. Valóban, milyen szörnyű lehet egy földrengést vagy árvizet meg- (és túl)élni, ha a családi könyvvállomány (lehet, már húszezer kötet) ilyen kicsi része is ekkora veszélyt okozhat. Órák, de inkább napok múltán már azon gondolkodhatom, hogy kezemre játszottak (ha nem a fejemre) a váratlanul szemem elé került lappeldárnyok. Mindenekelőtt a *Új Tükör* képes hetilap 1981 és 1987 közti évfolyamai.

És itt jön be a képbe, az emlékezetbe egy igazi égzengés, égszakadás. Arra ugyan nem emlékeztem, hogy a budapesti *Új Írás*-, a kecskeméti *Forrás*- és a pécsi *Jelenkor*-gyűjteményem meg az előfizetésre érkezett régi *Irodalomtörténeti Közlemények* számai mellett ide suvasztottam a *Tükröket* is, a különleges alkalom azonban felidézte a háttérrel, el egészen az ötvenes évek közepéig-végéig. Az 1956-os forradalomig, az igazi ellenforradalmi, 1957-től már kemény megtorlásig. És itt bekapcsolható személyes históriámba az irodalomtörténet-írás. Egészen fiatal, elsőéves *Korunk*-szerkesztő voltam, amikor Balogh Edgár kezembe adta, rám bízta egy számomra ismeretlen szerző, Fekete Sándor tanulmányát, a külsejére szerény kötet, a *Petőfi, a segédszerkesztő* ismertetését a folyóiratban. Frissiben kaptuk meg a könyvet, ha jól emlékszem, az *Irodalomtörténeti Intézet*től, Budapestről. Korábban ugyan nem tartozott kutatási témámba Petőfi, a feladatot azonban természetesen elvállaltam, a szerző eredeti filológiai érvelése kifejezetten tetszett, megírtam az elismerő kritikát. Gyanútlanok voltunk, Edgár is, én különösképpen, nem sejtettem, hogy a nálam épp tíz évvel idősebb, korábban a *Szabad Nép* rovatvezetője és szerkesztőbizottsági tagja mibe keveredett. 1958-ban *Hungaricus* álnéven röpiratot készített „a felkelés okairól és tanulságairól”, amiért – azonosítva az álnevet a személlyel – Fekete Sándort kilencévi börtönre ítélték, 1963-ban szabadult amnesztiával. És amikor viszonylag szabad emberré vált, megkereste azt, aki az ő börtönévei alatt cikket mert írni a könyvről – ráadásul a nagy múltú *Korunk*ban. Így talált meg engem.

A mi kis házi égszakadásunk ezt a történetet hozta elő, nem utolsósorban pedig a számomra szerencsés és megtisztelő folytatást – szerencsére ugyanis a romániai cenzúra nem vette észre a botrányos „ellenforradalmi” cselekedetet, mármint a szerkesztőségünkét. Így aztán nem lett akadálya, hogy rehabilitálása után, mikor az *Új Tükör* szerkesztője, főszerkesztő-helyettese, 1986-tól főszerkesztője lett, Fekete a lap külső munkatársai közé fogadjon.

Együttműködésünk kezdetére nem emlékszem, most csak a nyakamba szakadt, vagyis másodsor megúszott Fekete Sándor-kapcsolat, az 1981 januárjától követni tudott közléseim apropóján gondolkodom el a szerencse útjain. És persze nosztalgiazom. Keresve a poros példányokban saját írásaimat, és egy korszak magyar művelődéstörténetének ma már kétségtelenül izgalmas, természetesen nem az én szövegeim okán figyelemre méltó lenyomatát. Minthogy a romeltakarítást is el kell kezdenem, a lapozással párhuzamosan a kukába kerülő polci maradék ezután már nem áll rendelkezésemre; bármennyire sajnálom, be kell látnom, hogy muszáj

szelektálnom, a nagy lakás, pince-padlás ellenére nem lehet mindent megőrizni. (Remélem, valahol megőriztek egy teljes *Új Tükör*-kollekción, jövőbeli figyelmes sajtó- és irodalomtörténész rendelkezésére.) Szerencsére éppen az 1981-es utolsó, karácsonyi lapszám megúsza a rendcsinálást, így az első fényképpoldalról, a jókívánsággal („Karácsonyi számunk szerzői kellemes ünnepeket kívánnak az Új Tükör olvasóinak!”), idézhetek az Aczél Györgytől Weöres Sándorig terjedő nevek-ből. De előbb utalnom kell rá, hogy a névsor nem véletlenül kezdődik Aczéllal: az '56-os Fekete Sándor (aki '81-ben még csak helyettese Benjámín Lászlónak, korábban pedig Csanádi Imre volt a képeslap főnöke, névleg legalábbis) a már szelídebbnek számító diktatúra okos, ravasz kultúrpolitikusára figyelve szerkeszthette „népfrontosra” az *Új Tükört*, ugyanakkor figyelhetett a minőségre. Íme a karácsonyi tabló (a számomra már kevésbé emlékezetes neveket átugrom): Bajomi Lázár Endre, Baka István, Benjámín László, Bereményi Géza, Csoóri Sándor, Fekete Sándor, Fodor András, Gáll István, Gergely Ágnes, Horgas Béla, Horváth Imre, Illés Endre, Illyés Gyula, Kaján Tibor, Karinthy Ferenc, Kazimir Károly, Kántor Lajos, Kányádi Sándor, Kiss Anna, Koppány Zsolt, Köröspataki Kiss Sándor, Moldova György, Petróczi Éva, Rab Zsuzsa, R. Székely Julianna, Spiró György, Szeberényi Lehel, Takáts Gyula. (És nyilván: Aczél meg Weöres.)

A nevek többsége – gondolom ma, 2014 augusztusában – önmagáért beszél, ám ha gyakoriságuk, főként pedig a szövegek (mindenelőtt az irodalmiak, de a színháziak, a modern képzőművészeti törekvéseket népszerűsítők) jelentős részére figyelünk, hozzájuk véve a további lapszámok szerzőit, a verseket és prózákat: letagadhatatlanná válik, hogy az *Új Tükör* nem egyszerűen az igényesen szórakoztató sajtótermék funkcióját töltötte be (hozzá fogható azóta sem sikerült létrehozni, pénzügyi-népszerűségi, 21. századi körülmények közt a mai vállalkozók, szerkesztők talán nem is akarnák), hanem a kultúrpolitika, a „minőségi termelés” fóruma lett. Aczél György engedte (támogatta?), Fekete Sándor megvalósította. Beszédesebb tény, hogy Illyés Gyula a nyolcvanas évek elején alighanem a legtöbbször közlő *Új Tükör*-szerzőnek tekinthető, mármint a költők közül. (Fekete 1983 áprilisában Illyést mint „az utolsó fejedelmet” búcsúztatta.) Illyés Gyula „távíratát” mellett pedig Kányádi Sándor felnőttekhez és gyerekekhez szóló verseivel találkozhatunk a legsűrűbben. Nyilván Sütő András sem hiányzott a lapból.

Amit külön is kiemelek (a házi égzengés napjait követően): szembetűnő figyelem erdélyi alkotókra, írókra, művészekre, publicistákra. Az egyik 1986. februári lapszámomban – Arthur Koestler testamentuma előtt – Szilágyi István prózáját látom. Másutt Páskándi Géza versét. Ebbe a programba (?) illesztették be, gondolom, a tőlem kért, az általam küldött írásokat. Elsőnek, az 1981. január 25-i számban, *Bukarest* című esszémmel találkozom (gyanúm szerint volt már korábbi is az *Új Tükör*-ben, csak máshol raktározódott nálam el); eredetileg az 1979-es *Szárny és gyökér* kötetben látott nyomdafestéket – így a hazai fórumok nem kifogásolhatták a külföldi közlést. Sőt, akár javamra írhatta volna a cenzúra és párt néhány kortárs román író népszerűsítését; a prózaíró Augustin Buzura (1981 novemberében s a vele készített interjú 1982 augusztusában), Ana Blandiana (1982. július), Fănuș Neagu (1983. január 23.), Nichita Stănescu (1984. március 4.). Ezek a szövegek családi koprodukcióban készültek, a fordításokat Erzsike készítette. Meglepetésemre

rátalálok Laci fiam színes fotóriportjára is, 1984 szeptemberéből – még nem töltötte be a húszat; gyanítom, hogy a pársoros kísérszöveget én fogalmaztam, a feketetői vásár képei viszont egyértelműen az övéi. Egy másik „vonulatba” sorolhatók azok a hosszabb-rövidebb írások, amelyekben apám első világháborús emlékeit-dokumentumait (1983. október 30.), grafikus barátom, Cseh Gusztáv emlékét (1985. július 7.), majd a „Szabédi-színhelyeket” idéztem (1987. január 25.), de a fő vonulat – és immár tervezetten – az erdélyi magyar képzőművészek munkáinak bemutatásából állt össze. Három évtized távolából visszatekintve magyarázatot igényel a válogatás. A már 1973-tól működő kiállításaink, az egyre népszerűbb Korunk Galéria eseményeit tükrözik a rövid ismertetések és a színes reprók, Szabó Tamástól. (Rózsa András 1983. augusztus 21-én *Korunk Galéria 200* című cikkét így kezdi: „Fejet hajtani tisztelettel”). A sort – legalábbis így mutatják a polcra lehullott *Új Tükör*-évfolyamok – a fiatal Simon Sándorral kezdtem (*Dali – Sármáson?* – 1981. május 2.); „klasszicizálódott” a prezentálás Miklóssy Gáborral (1982. március 14.), Buday Györggyel (1982. október 24.), a szintén kiváló könyvgrafikus, illusztrátor Deák Ferencsel (1982. december 26.), Dési Huber Istvánnal (1983. május 1.), Mohy Sándorral (1983. december 25.). Majdnem kifelejtettem, hogy a karácsonyi erdélyi ajándék – Fekete Sándor határozott kérésének eleget téve – már 1981-ben elkezdődött, Györkös Mányi Albert volt az első „kedvezményezett” (*A lélek békéje*), majd újra reflektorfénybe került 1984. december 23-án, Szilágyi Domokos és Nichita Stănescu portréjával. A felfedezni érdemesek közt rátalálok az erdővidéki Bodosi Dánielre (1984. április 1.), Nagy Enikő rekeszszománcaira (1984. szeptember 9.), Kádár (F.) Tibor kalotaszegi festményeire (bocsánat az időrend megzavarásáért, ez még 1981. október 4-i közlés) és az ugyancsak ifjú grafikusra, Bencsik Jánosra (1985. december 22.). 1986 karácsonyán a korondi Páll Lajosra került sor. Azóta ki meghalt, ki még Kolozsvárt, ki Veszprémben vagy Budapesten él – és időnként hazajár kiállítani.

(Be kell vallanom: a dátumokat főképp a magam számára jegyeztem ide, nehogy még egy földindulás-égszakadás kelljen a kivágatok újra kézbe vevéséhez. Most visszagondolva, biztosan nem teljes a bibliográfia, hiszen például Fülöp Antal Andorról meg Balázs Péterről is írtam valamikor az *Új Tükör*nek, bizonyára Nagy Albertről, a *Fehér kakas* páratlan festőjéről is. Ennek talán a pincében kellene utánanézniem vagy valamelyik fenti fiókban.)

Ha ajándéknak számított a nyolcvanas években az erdélyi festőknek, grafikusoknak, szobrászoknak (?) a pesti sajtóbemutakozás lehetősége – s netán az olvasóközönségnek az erdélyi képes találkozás –, biztosan kései örömet szerzett nekem az égből lehulló *Új Tükör*-csomag. Azért megkímélném magam a jövőben az így érkezett ajándékoktól...

Hangok egy fiókból

Ahogy leírom ezeket a szavakat, egy másik összetételben tolnak fel a hangok: *Más hangok, más szobák*. Ez valami cím, könyvcím, elég régről. De kié, ki írta? Keresem egy hajdani kitűnő világirodalmi sorozat, a Modern Könyvtár polcain, nem találok. Hát van a *Magyar Nagylexikon* – tudatlanok és feledékenyek szá-

mára hasznos – záróköteteként kiadott *Művek Lexikona*, itt talán megtalálom. Nincs nyoma. És egyszerre előbukkan egy név, még nem nyomtatásban, csupán az agyamban. Mert arra eleve gyanakodtam, hogy a 20. századi amerikai írók közt kellene keresgélnem. Megvan: Truman Capote. Most már csak igazolja feltevésemet a *Világirodalmi Lexikon*. És íme: T. C. első, 1948-ban megjelent regénye, *Other Voices, Other Rooms*, Örkény István fordította magyarrá, 1964-ben, *Más hangok, más szobák*. (Ha tovább akarnék kalandozni, hirtelen Szigligeten volnék, az Alkotóházban, ahol Bajomi Lázár Endre aktív közreműködésével folyt esténként a barkochbázás. Kapcsolnám a korabeli emlékekhez a balatoni beúszást, véletlenül épp Örkény mellett, aki a víz közepén érdeklődött tőlem az erdélyi dolgokról.)

Más hangok, más szobák. Ez így igaz, Capote-nak igaza van. Abból a konyha melletti kicsi szobából, Erzsike nyaranta itt szeretett dolgozni, a barna íróasztalán, és amolyan duzzogószobaként is szolgált, szóval a ma is itt, a sarokban szerénykedő kis fekete asztal fiókjából más hangok kerülnek elő. Hallgatva őket, egyetemista koromból megőrzött levelek formájában, bő alkalom nyílik a nosztalgiázásra. Volt évfolyamtársak, már-már barátnők, kezdődő szerelmek is előbukkannak. Vajon melyikkel mi lett? Regényt kerekíteni ebből nem volna érdemes, végigmenni a rövidebb-hosszabb történeteken azonban, nem utolsósorban lélektanilag, hogy melyik kapcsolat miért szakadt meg, vagy ki sem bontakozott: ez már jelentene valamit. Főként Trumannak, azaz Capote-nak, az ő óceánon túli tehetségével. Túl az Óperencián, túl a tengeren... Nosztalgia, nosztalgia, nosztalgia. Égzengés is? Hellyel-közzel. Talán. Türelmetlenül várt levelek, 1955 nyarán, Rîmnicul Vilceán, az országos ifjúsági kosárlabdataborban. Postabélyegző Máramarosszigetről; aztán Belényesre, „Elevul Kántor Ludovic” részére érkező levél Kutylfalváról, a katonai egységünkhöz. Bejön a képbe Szárazajta, Székelyudvarhely, Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Bukarest, Marosvásárhely, Halmi, Gyergyószentmiklós. Óh, ez már szindbádi történet, hogy ne mondjuk Casanovát. Azért ez erős túlzás. Az a szelíd, szolid, szorgalmas, jó tanuló fiú, akit középiskolás társai megtréfáltak találkára hívó állevéllel? Jött Búza, illetve Kerelószentpál, Tordaszentlászló, udvarló látogatások, tartós szerelem – a biztonság. Erzsike. A család.

Mi elő nem kerül a kinti fiókból... Kicsengetési kártya, a mi 11. B osztályunké, József Attila-idézzel („*Mi vagyunk az élet fiai, / A küzdelemre fölment daliák*”). Padtársamtól, Szabó Sándortól, a válogatott pólóstól kaptam, ezzel a hátlapra írt ajánlással. Aligha gondolta volna Sanyi, hogy épp hatvan év múltán ilyen fiókku-tatásból kerül elő gyöngybetűkkel ideörökíthető idézete:

*Ne nézz a múltba soha vissza,
Mert a múlt mindig mostoha.
Bátran nézz mindig előre,
Mert a bátraknak van jövője.*

Kedves Sanyi, sem Te, sem én nem állíthatom, hogy a múltunk (mindig) mostoha volt. A visszanezést pedig nem lehet elkerülni, ebben az életkorban különösen nem. A kimeríthetetlen fiók nem engedi a felejtést. A távoli múltba süllyedt szerelmi levelezés ugyanis mindenféle „bátor” dologgal egészül ki. 1957-es küldött-

kártya a romániai Diákszövetség országos konferenciájára. Hivatalos válaszlevelek (szintén az ötvenes évektől) az *Ifjúmunkás*, az *Előre* szerkesztőségétől. Az Irodalmi Könyvkiadótól, Bukarestből. Sőt Institut d’Histoire Littéraire fejlécű boríték, Kántor Lajos írónak címezve; Varga Jóska értesít a budapesti Irodalomtörténeti Intézetből, hogy „Béládi és Szabolcsi egyformán azt mondják, hogy kéziratodat elfogadták. B-nak ugyan voltak aggályai a kinti engedélyt illetően, én azonban megnyugtattam.” Ez már 1963-as augusztusi levél, az Akadémiai Kiadónál lévő Madách-könyvemre utal, és szívemet melengetően dicséri előszóként megjelent Kosztolányi- és Móricz-tanulmányomat.

Hát ne nosztalgiázzon az ember?

Előkerül egy színes karikatúra is az ifjú *Korunk*-szerkesztőről. Ennél szomorúbb a románul, ceruzával írt folyamodvány, édesapám nevében én írtam, a Kolozsvár városi milícia útlevélosztályának szól, korára és szívbetegségére hivatkozva kéri, hogy fia, mármint az én kíséretemben utazhasson Pestre, meglátogatni öccsét, Kántor Antalt. Valójában én beszéltem rá, hogy így próbálkozzunk, mert nekem már 1962 után sorozatosan elutasították az útlevélkérésemet. Apám utoljára 1944-ben járt Budapesten. Az orvosi igazolvánnyal ellátott kérvényt nyilván visszautasították. Anti bácsival édesapám csak Kolozsvárt találkozhatott, 1966-ban bekövetkezett halála előtt.

És még egy, idézni érdemes fióktermék. A *Korunk* számára készült fordítás gépírata (Miess G. János aláírásával), angolból, Kingsley Amistől: *A Hatalom Hangja* (alatta: „Nyelvi játék”). Az első két versszakot idézem:

*Tedd ezt. Megállj! O’Grady mondja: tedd ezt.
Sietsz, de vigyázz, tedd azt, amit mondok.
Ne vess, ha mondom, hogy O’Grady mondja.*

*Mondd ezt. Hallgass! O’Grady mondja: mondd ezt.
Gyorsan beszélj, és nem ügyelsz, mit is mondsz.
Fő, amit mondtam: hogy O’Grady mondja.*

Nem terveztem, hogy szépen lekerekítsem másodszor is a hangok történetét. De egy kicsi piros könyv, 2012-es fordítás kerül váratlanul a kezembe. Nemrég vásároltam. A jeles Claudio Magris a szerzője. *Hangok*. Sajátos telefonos játék. Ismeretlen nő hangja ébreszt vágymonológokat Magris hősében. Nekem a párbeszéd hangjai a fontosabbak, egyre fontosabbak. Az viszont igaz, hogy „mindent a maga idejében. Attól, hogy csak hangokról van szó, a körülményeket és a megfelelő időzítést még tiszteletben kell tartanunk.” Abban is egyetértünk, tisztelt Magris úr, hogy „Csak a rögzített hang igazi, tudatos és szükségszerű, mint ahogy a szó is csak akkor igaz, ha a szobája magányában, nyugodt körülmények között veti papírra az ember”. És Magris tovább: „odakint, az ablakon túl az ég, akár egy fokozatosan elsápadó arc, hirtelen üres és fakó lesz – a nap eltűnik, mintha minden vér kifolyt volna belőle az utolsó cseppig –, s a magasban, a házak közé zárt udvar fölött mintha egy márványarc lenne ég helyett. A papírlap is fehér, és a szavak ott sorakoznak rajta, fekete és kék betűk, szépen megformázva – az igazi, halk szavak, szépen rendbe szedve, nem úgy, mint az a fecsegés, ami az emberek és a tárgyak kavalkádjából kiszűrődik.”

Őn, azaz elbeszélésének hőse üzenetrögzítőre felvett, ismeretlen hangokat idéz. Az én telefonomon – a városi „fixen” – az üzenetrögzítő elromlott, évek óta nem működik. Valami viszont igen. Ami az arccal, az alakkal együtt őrizi az egykor jól ismert hangot.

Az évek múlásával egyre élesebben.

VII. Bejárom Erdélyt

Belvárosi gyerek voltam, annyira, hogy Kolozsvár külterületeire is viszonylag későn jutottam el. Kivételnek a Hóstátot, pontosabban a Méhes utcát mondhatom, nővérem osztálytársának, Zágoni Szabó Zsuzsinak, azaz a szüleinek volt ott gazdagsága, friss zöldséget hoztunk tőlük. (A Dermata környéke később jött be „világképembe”). A korai évekből, amire máig visszaemlékszem, mármint szülővárosomon kívül, a Besztercehez közeli Kolibica neve maradt meg, tulajdonképpen azért, mert a nyaralásból hazajövet a részben még száz városban vettek nekem egy kakukkos órát, a kedvencemet – a Mikes Kelemen 15.-ben most is a szobafalon díszel, csak már nem kakukkol. Dávid unokám a minap is kinyitotta a kakukkfészek ajtaját, hogy legalább a madarat láthassa.

Közelebbi, hétvégi kiruccanásainkból változatlanul él a Szentjánoskút, így egyben fogalom ő, a leglátogatottabb Kolozsvár környéki kirándulólhely volt – azóta folyamatosan bekebelezte a Monostor-negyed, felemészte a Bükknek ezt a részét. Szamosfalva már nem önálló falu, a nagyváros egyik negyede; mi még Darkó bácsival és velünk egykorú gyerekeivel gyalog mentünk ki a sós- és iszapfürdőbe, meg is jártam, a kánikulában ugyanis, azon az egyetlen nyáron kopaszra nyírva (pedig még erősíteni sem kellett a hajszálaimat), napszúrást kaptam, a szemem kétfelé állt, napokig tartó szobafogságra ítélt Kappel bácsi, a holokausztot túlélte kedves öreg házi orvosunk. És még egy régi faluemlék: az 1944. júniusi kolozsvári bombázást követően a szüleim pár hétre kibéreltek egy gyalui házat, oda menekítettek minket, gyerekeket, a nagyanyám felügyelete alatt, az udvarról nyíló másik szobában velünk volt Ilona néni, a Fehérhajú Tündér, a család barátja, cserkészbotjával.

Hát innen tárgult a kör, érdemben fiatal Korunk-éveimtől számítva. Találkozás az olvasókkal, főként terjesztési megfontolásokból, ritkábban riportutak, később színházi bemutatók, kiállításmegnyitók – és ami ezzel jár.

Székelység térképe

Viszonylag későn fedeztem föl – noha már 1937 augusztusában, anyakönyvi bejegyeztetésem évében, hónapjában így volt (persze nem ennyire) –, hogy „konglomerátba” születtem. Természetesen úgy tudtam, hogy szülővárosom magyar város. Családunkban a „székelyezés” sem pró, sem kontra nem volt divat, noha nyilván éltek, dolgoztak a körünkben Székelyföldről származók. (Nem szólva arról, hogy nagyanyám, az anyai, a Mikes Kelemenről elnevezett utcában lakott, és még nyolc sem voltam, amikor mi is ideköltöztünk.) Évfolyamtársaim közül többen is különböző „székekből” jöttek, a nyelvjárási sajátosságokat –

például az „ázást”, „ázást” sosem vetették le, mint ahogy a 19. századi magyar irodalmat mély átéléssel előadó tanárunk, Antal Árpád sem próbálta leszokni, tagadni Kézdivásárhelyhez közeli, nyújtódi beszédmódját. Aztán a gyerekeink mellé – a sorozatban érkezett székiek szünetében – került egy kápolnási lány, így kezdtük megismerni, mit jelent a székely rend, precizitás, tisztaság. A „rendtartást” mint társadalomtörténeti fogalmat, hagyományt már a történész Imreh Istvántól hallottam, olvastam; őt is, Venczel Józsefet (a Csíkszeredából Kolozsvárra elszármazott szociológust) is idéztem *A mennyei kapuban* (Budapest, 2006): *„A székelyeknek a Csabák ködébe vesző őstörténete nem izgat. De nem is érdekelhet, mert azt látom, hogy a mai praktikus embert inkább érdeklí a megfogható, konkrét lét, mint a hadak útja vagy a lét előtti misztikus világ.”*

A székelység térképére, tudom, sokan felrajzolhatók (ismertem, ismerem pesti kemény székelyeket, sőt észak- és dél-amerikaiakat) – én mindenekelőtt Orbán Balázshoz és *A Székelyföld leírásához* térnék vissza; emlékszem, milyen örömet jelentett, amikor odaáti barátaink titokban eljuttatták hozzánk az újrakiadás első példányait. Viszont tudom, hogy a 19. századi állapothoz képest mekkora a változás; az Aranyosszék valójában csak történelmileg tárgyalható ebben az etnikai keretben. (Annyira így van, hogy még az újonnan alakult Székely Nemzeti Tanács sem veszi be autonómiatervei közé az Aranyos mentét.)

Így aztán én sem kezdem Tordával – ahová még gyerekként eljutottam – az én Székelység-térképemet. Megjegyzem, a tévékben szereplő meteorológusokkal nem értek, végképp nem értek egyet, mármint azzal, hogy külön jósolják az időt Erdélyre és külön a Székelyföldre. Külön beszélni a döntő többségében magyar Székelyföldről persze lehetséges, akár természetes is, de úgy tenni (úgy tudni?), mintha a Székelyföld nem volna Erdély része, a tudatlanságnak – vagy a többi erdélyi magyar agresszív leválasztásának? – a része. Mondom hát, nem a fölfedezésem időrendjében, hanem a mai térképre nézve, a hosszabb-rövidebb időre meglátogatott székelyföldi (Erdélyhez tartozó!) helységeket, ezekhez ugyanis személyes emlékek kapcsolnak. Tehát: Marosvásárhely, Szováta, Székelykeresztúr, Korond, Farkaslaka, Székelyudvarhely, Gyergyószárhegy, Gyergyóremete, Gyergyószentmiklós, Csíkszereda, Csíkszentmárton, Tusnádfürdő, Kézdivásárhely, Kovászna, Sepsiszentgyörgy, Mikóújfalu, Árkos, Barót, Vargyas. A Marosvásárhely vonzáskörébe tartozó Kerelószentpált, Radnótot, úgy gondolom, nem kell ide sorolnom, én egyikben sem tapasztaltam székely hagyományt, akár nosztalgiát. Szabédon viszont, Szabédi László fogadott szülőfalujában (ősei, ott élt rokonai révén választotta az írói, majd hivatalossá tett nevet) ünnepségeken, Szabédi-napon székely ruhában táncolnak a lányok, fiúk, jóllehet a Mezőség közelsége érezteti hatását.

Ezzel a székely helységnévsorral kellene hát most elindulnom a múltidézésben, természetesen Erdélybe, párhuzamosan néhány, nekem nagyon fontos személyiség emlékét, művét idézve fel. Az élre nyilván Szabédi kerül, a „Konglomerát” kimondója. Ismétlem, lehet, már az unalomig teszem. Erdély és Kismagyar. Erdély: a Konglomerát. Az 1929. február 13-i naplófeljegyzésében találtam rá ezekre a mondataira: *„Most csupán a magyarság szempontjából beszélek, nem az emberiségéből. Nyilvánvaló, hogy az emberiség szempontjából más a konglomerát Erdély, mint az aránylag*

homogén lakosságú Kismagyar.” Addig forgattam ezeket a mondatokat, amíg 2012-ben megszületett a könyv: *Konglomerát (Erdély)*. És egy ugyancsak mástól tanult, illetve látott „szövegezés”: a festő Nagy Alberté. Ő Tordán született, az ősök közt székely felmenők találhatók. Emlékezetem szerint nem kifejezetten gyakorolta a székelységet. A magyarságát igen. Miközben izgatták a modernnek, mindenekelőtt Picasso. Meg is festette a nyugtalan, nagy kortársat. És megfestette, 1956 körül, a nyakukat nyújtó *Ludakat*. És később megfestette a *Fehér kakast*. Az esőben fejét feltartó, kukorékoló, ázott tollait büszkén viselő kakast. (Ennek a könyvnek a cím-adóját. Vele társul a vörösbor. Hogy miért, ebből a fejezetből majd megtudható.)

Marosvásárhely, Bolyaival

Farkassal és Jánossal. A matematikusok révén méltón megszolgált hírnévvel. De nem tehetek róla – Sziszt okoljam érte? –, több mint fél évszázada, egész pontosan 1963 novemberétől, amikor a *Korunkban* közöltük az emlékezetes Szilágyi Domokos-verset, a *Bolyai János Vásárhelyütt* címűt, mindig ezek a sorok jutnak eszembe:

*Kis szarka város, lábam nyomát
csókolni érdemtelen:
fojtot köldöksinóroddal végre
hagyj békét nekem!*

A „*Szűk utcák, léptem szorítók*” s a többi, főképp a várossal, polgáraival, de az apjával, „a plánétás papagájjal” is perelő Bolyai János (mellesleg Kolozsvár szülöttje, ám ezt már nem Szisz írja, én teszem hozzá elfogult Szamos-partiként – holott a Maros azért, elismerem, tekintélyesebb folyó) – agyamból kiszoríthatatlan, az utolsó két verssorral együtt:

*Mi több – nem emelek kalapot
a sarki mészáros előtt.*

Bevallom, a „sarki mészárosnál” korábbi tapasztalatok, rájuk épülő továbbiak – még 1989 decembere előttiék – alakították bennem a hosszan élő idegenség-, idegenkedésérzést, amely egy névhez kapcsolódott. Érzékelem, igen, le sem szabadna írnom a nevét Hajdu Győzőnek, az *Igaz Szó* gyakorlatilag örökös főszerkesztőjének, és éppen a Bolyaiak közelében. De hát a „sarki mészáros”... Honnan tudná azonban a fiatalabb olvasó, hogy ki uralta – nem a teljesítmény okán! – a vásárhelyi irodalmi életet 1953 óta (ahol egy Székely János meg Sütő András élt), egészen H. Gy. érthető bujkálásáig, minthogy Ceaușescu utolsó csatlósainak egyikévé sikerült avanzsálnia, az utolsó pártkongresszuson, ’89 októberében, bekerülve a Központi Bizottság póttagjai közé. (Vissza nem fojtható asszociáció: furcsa volt az az október, Rác Győző abban a hónapban halt meg; biztos lévén városi, kolozsvári pártbizottsági tagsága folytán a neki járó kedvezményezettségben, várta a hivatalos eljárást, hogy rátegyék a két vagy három létező kórházi gép egyikére, dialízisre – aztán már késő lett, belehalt a veseelégtelenségbe.) Hajdu pályájáról érdemes volna elemzőben írni, már csak azért is, mert a kommunista propagandaszöveget, legalábbis itt, Erdélyben, ő vegyítette a legügyesebben a (magyar) nemzeti retorikával, és ez a

szerkesztői-politikai gyakorlat sokakat sokáig elbódított, olyanokat például, mint Balogh Edgár. Sőt, az irodalomtörténész Czine Mihály.

A kérdés annál is érdekesebb, mert a *Korunk* és az *Igaz Szó* kapcsolata nem volt igazán felhőtlen, Edgárral ebben a vonatkozásban (is) eleget vitatkoztunk; és állíthatom, hogy Gáll Ernőnek nem tartozott a kedvencei, illetve a megbízható főszerkesztő partnerei közé H. Gy. Edgár nagyon későn jutott el a felismeréshez – amikor már, nyugdíjas korában, őt is láthatóan ejtette Hajdu –, hogy túlzott bizalmat szavazott a marosvásárhelyi irodalmi vezérnek. Persze Balogh Edgár értékítéletében sokat nyomott a latban, hogy Hajdu Győző a népiek elkötelezettjének mutatta magát. Innen hogyan lehetett eljutni a megbonthatatlan barátsághoz Adrian Păunescuval? Aki H. Gy. biztos támasza lett hosszú bukaresti emigrációja, támogatottsága éveiben, 1990-től számítva, Păunescu haláláig.

(Legalább zárójelben, röviden, egy Edgár-történet. Láng Guszti, felkérésünkre, kritikát írt Hajdu kötetéről. Kétségtelenül éles, de igaz kritikát. Balogh Edgár ezt levonatban elküldte Hajdu Győzőnek – aki megyei pártbiztonsági szinten megpróbálta letiltatni, átszólva a másik megyébe, a közlést. Szerencsére sikerült végül megvédenünk Láng szövegét, megjelent a lapban.)

Nagyon igazságtalan vagyok Marosvásárhellyel, amikor az ő nyakába varrom Hajdu Győzőt. Az *Igaz Szó* természetesen nem írható le miatta. A főszerkesztőt – helyettesi minőségében – nemegyszer „pacifikálta” Gálfalvi Zsolt, nem utolsósorban a fiatalok, a Forrás első nemzedékének a támogatásával, ezt a korai időkben magam is érezhettem. Sőt, még a Forrás-sorozat megindulása előtt jóval közöl(het)tem az *Igaz Szóban*, 1956-ban egy hosszabb tanulmányt, a régi *Korunkban* megjelent prózai műfordításokról; és ha közlésig nem is jutottam vele, a vásárhelyi (országos) novellapályázatuk 1958. decemberi eredményhirdetésében a dicséretre érdemesítettek között említették a nevemet – többek közt a Varró Jánoséval együtt... Jóval később, amikor Bukarestből, az *Ifjúmunkás* szerkesztőségéből hazakerült Vásárhelyre Gálfalvi Gyurka, a hosszú időre Bukarestbe távozott Zsolt öccse, szerkesztőnek az *Igaz Szóhoz*, sokat rágta a fületem, próbált meggyőzni róla, hogy az *Igaz Szó* nem azonosítható H. Gy.-vel. Néha hallgattam rá.

Csöppet sem csodálkoztam azon, hogy a változáskor nem őrizték meg a folyóirat címét. Mint ahogy én ragaszkodtam a *Korunk* név megőrzéséhez. (Jóllehet régóta ismertem az első folyamban elkövetett bűnöket a „polgári” irodalommal folytatott harcban, és közeli szemlélője – remélem, csak kevésbé részese – voltam a *Korunk* leromlásának a Ceausescu-korszak utolsó éveiben. A Dienes- és Gaál Gábor szerkesztette lap értékei ugyanakkor máig kétségbevonhatatlanok; a második, Gáll Ernő és Balogh Edgár indította új folyam pedig a lehetőségekhez képest szintén értékelvű volt, egészen addig, amikor az „élre” került szerencsétlen Rácz teljesíteni akarta a diktatúrabeli elvárásokat.) Szóval Markó Béla, Gálfalvi György, Székely János, az idősebb és ifjabb munkatársak új lappal indultak, a régi helyén, és a *Látó* nem csupán borítólapjával változtatott, lényegesen, elődjéhez képest. A Kovács András Ferencsel és Láng Zsolttal kiegészült csapat már nem a „szomszédvárat” jelentette – de tegyem hozzá mindjárt, hogy egy évtizeddel korábban is egy táborban érezhettem magam az *Igaz Szó*-munkatársak némelyikével; szolidaritási vagy tiltakozó akciókban számítani lehetett Sütő Andrára, Markóra, Gálfalvi Gyurira.

És ne felejtsem: még egy marosvásárhelyi csapathoz lehetett, tudtam felzárkózni. A nagyjából velem kortárs festőművészekkel, az *Új Élet*-nél, Sütő lapjánál dolgozó – és ott galériát szervező – Balázs Imrével meg a maga útját járó Szécsi Bandival baráti kapcsolatunk hosszan kitartott, ezt festményeikkel lakásunk falain is igazolhatom. Emellett a színházi körökben is épültek rokonszenven, kölcsönös megbecsülésen alapuló jó találkozások. A Köteles Sámuel utcai jeles udvarban két rendező lakott, a Székely Színház egykori igazgatója, Tompa Miklós – s az ő igényes realista színházát másképpen folytató, megújító Harag György. A kolozsvári folytatás pedig mindkettőjük révén adott: Gábor, a Tompa Miklós fia ideszereződése idején amolyan fogadott fiunk lett egy időre a Mikes Kelemen utcában, Harag Gyuri pedig a szatmári és vásárhelyi kezdetet a sétatéri színházban tetőzte be, és itt már elkerülhetetlenné vált elég gyakori, érdemi találkozásunk. (Többek közt a Héjja Sunci-Sebők Klári pár Déva utcai házában.)

Marosvásárhellyel tehát megbékéltem. Persze nem azzal a nehezen minősíthetővel, amilyenné 1990 márciusában torzult, a beszállított falusi, lerészegített és lefizetett botos román „harcosokkal”, akik Bolyait keresték – és Sütő Andrást találták meg. Ez az „új” Vásárhely sajnos nem tűnt el, legfeljebb a módszereiben változott. A város főterén sétálva, ma sajnos nemigen érzékelem, hogy a Székelyföld fővárosában járok.

Mit tud(ott) Udvarhely?

A kisvárosok vetélkedése a megüresedett (?) székely fővárosi címért-rangért évtizedekre vezethető vissza. Külső emberként, távolabbi szemlélőként mondhatom magam semlegesnek, jóllehet elfogultságot is bejelenthetnék régi, ifjúkori emlékek és újabb tapasztalatok alapján. Volt idő, amikor Székelyudvarhelyre szavaztam volna, aztán Sepsiszentgyörgy kezdett vonzani, a vidékiségből kiemelkedő színházával és jó képzőművészeivel, közben pedig Csíkszereda hívott, ugyancsak műtermeivel, újabban Hajdú Áron Alutus Nyomdájával (ahol jó ideje a *Korunk* és sok könyvünk készül el) – és itt vehettem át (a nyomdaigazgató és Kriterion Alapítvány elnökének kezéből) 2013-ban a Kriterion-koszorút.

Maradjunk most Udvarhelynél. Évek óta, valamelyik októberi hétvégén, a város díszes tanácstermében, az Erdély Magyar Irodalmáért Alapítvány soros ünnepségein, díjkiosztóin mindig megcsodálom a címereket, zászlókat és a feliratokat, amelyek együttesen tudatosítják, hogy a székely anyavárosban vagyok. Lőrincz Gyurka gondos szervezésében a Spanyol-ház vendégszobája, a Gondúzó megszkott ételkínálata és a Palló Imre névre hallgató helyi zeneiskola növendékeinek hangszerjátéka teszi otthonossá ezeket az őszi napjainkat.

A székelyudvarhelyi vonzás azonban sokkal előbb kezdődött. *Korunk*-közelből. Ha volna bennem hajlandóság a keresztényi megbocsátásra, a nekem alapjában véve, a besúgóí jelentéseitől függetlenül, rossz emlékéü szerkesztőségi titkárnak, László Bélának akár megköszönhetném, hogy annyira szorgalmazta a szülővárosába tett autós útjainkat. (Sofőrünk, Gyulai bácsi számított a vezérnek, a „Moszkoviccsal”.) Adminisztrátorunk, Kassay Miklós szintén szívesen jött haza, Udvarhelyre. Így aztán különféle helyi javakban részesültünk terjesztői vagy

olvasótalálkozói útjainkon, például a Ferenczi-féle híres bárányflekkenben. László Béla vitt el a humorista Tomcsa Sándor lakásába. Nagy sikert nem arattunk nála, hatalmas füstfelhőben preferanszparti zajlott elkötelezett udvarhelyi zsuksásokkal, érthetően nem hagyták magukat megzavarni, legfeljebb Tomcsa nézett föl a szemüvege mögül, és kellő iróniával eresztette ki e szavakat, cigarettája mellől, nekem címezve a kérdést: – Ja, a szerkesztő? (Később gondolkodtam el rajta, hogy vajon igaza van-e Bajor Andornak, amikor Tomcsa Sándort mint igen jelentős prózaíró és színhátszerzőt igyekezett elfogadtatni az irodalmi közvéleménnyel.) A másik székelyudvarhelyi híres emberhez emlékezetem szerint Balogh Edgárral jutottam el; Tompa Lászlót öreg és mogorva, keveset szóló költőként ismertem meg (újságíró múltjából nem sokat árult el) – verseit persze, legalábbis a *Magányos fenyőt* és a *Lófűrösztést* még egyetemi tananyagként számon tartottam. (Bár a két világháború közti erdélyi irodalmat nekünk előadó Sóni Pál nemigen emelt ki, pozitívan, ilyen transzszilván elkötelezettségű „írományokat”.) ...„Szorítsad, Imre!”, „Ne hagyj magad, Áron!”

A székely anyavárosi, régi emlékek kiegészülnek az anyaszékhez tartozó, egyik fiúszéknek nevet adó Székelykeresztúr 1960-as felkeresésével. (Nehogy valaki csúfolódásnak vegye, a fogalomhasználatot ellenőrzöm a Kós–Filep-féle kézikönyvben, *A magyar nép táji-történeti tagolódása* címűben.) Előfizetés-gyűjtő útból lett a riportút, *Korunk*-beli, ráadásul a címével címlapra rákerült első riportom (viszonylagos) sikerével. „Akik most döntenek pályájukról”: így hoztam hírt a keresztúri középiskolából, tehetséges diákokról és jó tanárokról, köztük a magyar irodalmat tanító Farkas Jenő tanár úrról. A szerény kisvárosi, még erdélyi viszonylatban is inkább falusi külső, az ehhez igazodó szálloda már az ismerkedés óráiban eltörpült az iskola szellemiségéhez mérten; a népdalgyűjtő unitárius püspök, Kriza János és a prózaíró Szabó Gyula utódai, azt gondolom, azóta is jól vizsgáznak.

És ez mondható el a kisebb vagy egészen kicsi falvakban látottakról-hallottakról. Egyszer jártam Nagygalambfalván, Kányádi Sándorral. Édesapját ment meglátogatni. Sándor mellett én is szóhoz jutottam (ritka szerencse!), és az a rövid idő Galambfalván meggyőzött arról, honnan hozta a tehetségét a fiú. Később is emlegettem, kötekedve, Sándornak: – Az igazi tehetség az édesapád. – Az ifjabb Kányádi ebben nem mert ellentmondani.

Eljutottam, Lőrincz Gyurkáék révén, az elhanyagolt mellékúton elérhető Kirulyfürdőbe; nem fürdeni (bár az is összejött), hanem az Ildi apjának birtokára. Birtokot mondok, bár nem tudom, mekkora is volt, de arra emlékszem, hogy a kertjük végében csörgedező patakra az öreg „villanytelepet” szerkesztett magának. Gyurkát ott tanítottuk – lámpafénynél? – preferanszozni. (Ehhez a kitérőhöz tartozik még egy mellékág, a nagyszüleimnek köszönhetően a Mikes Kelemen 15.-ben kitűnő állapotban megőrzött Pallas lexikon újabb dicsérete, a 16., illetve a 10. kötet – Kacs-Közellátás – alapján. Kiruly neve ugyanis nem jutott eszembe, elkezdtem keresni térképeken, majd a biztosnak vélt „K” szerint a *Földrajzi nevek etimológiai szótárában*, ez segíteni szokott, most viszont nem jött be. Hát ott a jó öreg *Pallas*. Udvarhely vármegye térképe. Természetesen rajta van, nagyon apró betűvel ugyan, de kivehető: Kiruly-fürdő. Keressük akkor a szövegoldalon, a „K”-nál. Ott van, az 575. lapon – igaz, átirányít: *Kiruly, fürdő*, 1. Kérulj. És akkor *Kérulj* – 475. lap: „Lövété

közelében fekvő primitív borvizesfürdő, Udvarhely vmegye homoródi j.-ban, szép fenyveserdők közepette.” Minden talál. A primitív jelző is, egy évszázaddal, pontosabban jó másféllel a Pallas-címszó után. – Oh, ha a *Pallas* „primitivizmusát” követni tudná egy újkori magyar lexikon...)

Kerülünk valamivel közelebb a 20. század közepi Udvarhelyhez. 1961-ben „Ki mit tud?” versenyt szerveztünk, a *Korunk*, középiskolások számára, Kolozsvárt, Székelykeresztúron és Székelyudvarhelyen. A kérdések összeállításában (gondolom, a műveltségre vonatkozóknak, mert a politika nyilván kollégámat, az ideológiarovat szerkesztőjét illette) ifjú irodalmi szerkesztőként vettem részt, jelen voltam mindhárom helyszínen, zsűriztem, Keresztúron kérdeztem is – az eredmény meglepően pozitívnak mutatkozott, a nyertesekből ugyanis lett „valaki”. Horváth Andorból például *A Hét*-szerkesztő, miniszterhelyettes, egyetemi tanár, a *Korunk* főszerkesztő-helyettese. Udvarhelyi győztesünk neve: Balázs András: Ő a csíkszeredai *Hargita* újságírója lett, 1978-ban hunyt el. A történetnek nem itt a vége. Negyvenhárom évvel a „Ki mit tud” megnyerése után, vagyis idén, 2014-ben a *Korunk* kiadója, a Komp-Press megjelentette Balázs András első verskötetét (*Tetők magasából*), unokaöccse, a székelyudvarhelyi középiskolából a Babeş-Bolyaira és onnan a *Korunk*hoz irodalmi szerkesztőnek került, főszerkesztővé (majd helyettesé) kinevezett Balázs Imre József gondozásában. A szálak összenövéséhez nem volt szükség rokonni engedékenységre. Tanúsíthatom, az utószót író Molnos Lajos valós tényeket elevenít fel: iskolatársak voltak a ma Tamási Áron nevét viselő gimnáziumban, Balázs Andrással, Farkas Árpáddal, Magyar Lajossal „együtt faragták a verset”, a kolozsvári egyetemen és a Gaál Gábor Körben folytatódott a „versfaragás”, csatlakozott hozzájuk a sóváradi Király László. „*Szilágyi Domokost olvastuk lelkesen és Lászlóffy Aladárt, Jancsik Pált, Veress Zoltánt – az akkor indult Forrás-sorozat »zászlóvivőit«*” – írja Molnos. A 2014-ig csak antológiákban szerepelt Balázs András most csatlakozik hetvenéves társaihoz, szülővárosát köszöntve a kötetnyitó sorokkal:

*Akkor mentem
szép Udvarhelyre,
s amikor jöttem
szép Udvarhelyről,
ablakok nyíltak
és csillagok gyúltak
szép Udvarhelyen.*

Farkas Árpádot bővebben idézhetném, indulása idejéből, szerkesztője lehettem első verskéziratainak, de hát ő nem szorul rá a népszerűsítésemre. Az a szinte páratlan értelmiségi kör Székelyudvarhelyen, amely a Művelődési Ház emeletén évtizedekkel ezelőtt vasárnap délelőttönként összegyűlt (lehetek vagy húszan, tanárok, mérnökök, orvosok), úgy tűnik, feledésbe merült; a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* szócikkének két szerzője (Székelyudvarhely magyar irodalmi és művelődési élete) a maga tizenegy (!) nyomtatott oldalán nem említi ezt az igazi civil fórumot. Ahol szokatlan őszinteséggel kérdeztek, mondtak véleményt, tartottak (tarthattunk) előadást. A hatvanas vagy a hetvenes években volt? Nem tudok

róla, hogy valaki feljelentést írt az odalátogatóról. Ha még élne, megkérdezhetném a művház hajdani igazgatóját, a jó emlékű Finta Bélát. De talán egy-két túlélőt is: hogyan is volt? Albert Dáviddal találkozva 2014 októberében Udvarhely főterén, jó volt felidézni a közös emléket.

Áron, Berci – és a vörösbor

Szép Udvarhely és Kincses Kolozsvár. Székelyföld és Belső-Erdély. Hány szálon vannak összevarrva? Csak a magam dolgai közt kutakodva, erről könyvet írhatnék. (Írhattam volna, ha a gondolat korábban megfogamzik.) Itt van mindjárt Áron és Berci. Hivatalosan, irodalom- és művészettörténetileg, illendően: Tamási Áron és Nagy Albert. Hogy merre és milyen céllal kalandoztak a nagyvilágban (budapesti éveik előtt és után: Amerikában vagy Olaszországban), az külön történet, és aligha független a két város – egyébként nagyon különböző – 20. századi történetétől. Egy-egy villanás a különbözőségekből. Az egyik kép közeledik a százéves múlthoz: Tamási Áron villantotta fel a kolozsvári utcáról, *Czímeresek* (1931) című regényében. Két fiatal orvos sétál a klinika előtt, két román parasztember megy el mellettük.

– Hány óra van, uram? – szólalt meg románul az egyik falusi.

– Hat óra – felelt az erdélyi fiú. – Hát maga nem tud magyarul?

– Tudunk, hogyne tudnánk – mondta a román.

– S akkor mért nem beszél úgy?

– Eleget beszéltünk már magyarul, uram. Ezután immár a magunk nyelvén szeretnénk élni, ha lehetne – szólt komolyan, és továbbment a járdán.

A jelenetet *Fellegek a város felett* címmel a budapesti Nemzeti Tankönyvkiadó által megjelentetett kis könyvből (2004) másolom át ezekre a lapokra. Társíthatok hozzá egy állítólag székelyudvarhelyi anekdotikus epizódot. Fiatal szülők sétálnak városuk főterén, négy-ötéves kislányukkal. Előttük gyerekkocsit tol egy másik pár, csittíják a maguk kicsinyét. A mögöttük menő kislány csodálkozva szól a szüleihez: – Milyen kicsi, és már román...

Természetesen nem fogom átugrani az évtizedeket, egyenlőségjelet pedig éppenséggel nem tehetek (szerencsére) a két gyorsfénykép közé, hiszen a 2011-es népszámlálási adatok szerint Székelyudvarhely ma is a legnagyobb százalékbán magyar lakosú erdélyi város, 94,8% (pontosabban: két százalékkal lemaradva Székelykeresztúr mögött), miközben Kolozsvárt már csak 16 százaléknyi magyarral jegyzik – noha abszolút számokban mi, megmaradt kolozsvári magyarok, Marosvásárhely mögött és Nagyvárad előtt a közel 50 000-rel (49 375) másodikak vagyunk a listán. Szomorú ezüstérem, a fiatal Tamási Áron által megélt itteni helyzethez viszonyítva.

Vissza Tamásihoz, akit nekem persze nincs jogom „áronozni”. Valahol már megírtam a három elszalasztott személyes találkozás lehetőségét, az elsőt 1956 őszén, amikor a Marianum hajdani épületében találkozott velünk, bolyais bölcsészekkel (ott voltam az erkélyen); a második alkalom 1962-ben, Budapesten, az írószövetségi kongresszuson lett volna, de ő a szünetben távozott, így Illyés Gyula már nem vihetett el hozzá (mint tette Veres Péterrel, Szabó Pállal). A harmadik lehetőség

elszalasztásáért egyértelműen magamat hibáztatom: nagybátyámék utcájában, a Kékgolyó vendéglőjében ebédeltem (ez is még '62?), Tamási Áron tőlem a második-harmadik asztalnál ült, egymagában, mintha unatkozna. Megvolt bennem a késztetés, hogy odamenjek, megszólítsam, de visszafogtam magam. Nem illik tolakodni. Mit mondtam volna neki? Hogy majd egyszer az ő életművéhez (is) kapcsolódva írom meg doktori értekezésemet, líra és novella összefüggéséről, *A sólyom-elmélettől a Tamási-modellig* alcím alatt? Vagy tanáromat, a már halott Szabédi Lászlót idéztem volna emlékezetébe, akivel ismerték egymást, és aki az egyik legjobb elemzést írta a Tamási-novellákról?

De hol jön be a képbe Berci, Nagy Albert? Ők Szabédi révén ismerhették volna egymást, ám ez inkább a negyvenes évek második felétől lett volna lehetséges, amikor Tamási Áron már budapesti lakos lett, Nagy Albert pedig előbb élt Pesten. És különben sem tudok Tamási erős vonzódásáról a képzőművészethez – bár a zsögödi festővel, Nagy Imrével baráti kapcsolatban állt. Így aztán csak feltételezhetem, mit szólt volna Nagy Albert *Fehér kakas*hoz. A hétköznapiok, a küzdelem, a kiáltás, a fel-nem-adás képi megszemélyesítéséhez.

És a vörösborhoz? Mert most már ideje, hogy a *Fehér kakas* és a vörösbor összejöjjön az olvasó számára is, úgy, ahogy ez a Mikes Kelemen 15. földszintjén megtörtént, 1972 szeptemberében. Sem Tamási Áron, sem Nagy Albert nem volt (nem is lehetett) jelen, pedig tulajdonképp köztünk voltak a baráti társaságban, a messziről érkezettek között. Történt ugyanis, hogy Tamási születésének 75. évfordulóján nagy ünnepség készült a szülőfaluban, Farkaslakán, a Szervátiuszok, apa és fia, Jenő bácsi és Tibor kőbe faragott emlékművének felavatásával. Barátaink közül többen is ideutaztak Erdélybe, az avatás előtti este népes társaság gyűlt össze nálunk, „népiek” és „urbánusok” – ez már így szokott lenni, mi nem osztottuk két részre sem az irodalmat, sem a barátságot. Bori Imre a feleségével Újvidékről, azaz a modernség, a neoavantgárd városából érkezett, Kiss Feri pedig a tizennyolc éves fiával (jeles népzeneész lett). Feri az ellenzékinek számító, küzdelmét a pesti hivatalossággal folytató népiek amolyan vezérének számított. A frontvonalak a népi és urbánus tábor közt nem számítottak éppen átjárhatatlanoknak, hiszen Kiss Ferenc Szabadkáról érkezve igazi budapestivé vált Kosztolányiról írt monográfiát, Bori Imre pedig felkutatta a vajdasági (bácskai) néphagyományt, ő is írt könyvet Kosztolányi Dezsőről meg Móricz Zsigmond prózájáról. Persze Bori joggal lehetett büszke a magyar avantgárdot (újra)értelmező tanulmányaira. (1970-ben, Újvidéken így dedikálta *A szecessziótól a dadáig* című kötetét: „Kántor Lajoséknak szeretettel és avantgárd lelkesedéssel”.)

Egy darabig békésen folyt a pálinkázás a fehérasztal mellett, vacsora, borozgatás nyilván, valószínűleg a másnapi utazás, Farkaslaka is napirendre került; Bori Imre azonban egyszerre rátért Kiss Ferinek a *Kortársban* megjelent vitacikkére – és akkor elszabadultak az indulatok. Imre támadott, Feri védekezett, magyarázkodott – utóvégre becsülték egymást; Boriné, Marcsa igyekezett csitítani a férjét, Ferit pedig mind jobban zavarta, hogy a fia előtt zajlik a veszekedés. Felborította poharát, az először használt fehér damasztabroszra kifolyt a vörösbor.

Arra már nem emlékszem, hogy a vendégek közül ki aludt aztán a másik szobában, a *Fehér kakas* alatti díványon. Viszont állítom, hogy Bori Imre szépséges

jegyzetet írt valamelyik vajdasági lapba Nagy Albert festményéről. Ugyanis a békésebb, de akár vitázó beszélgetések többsége, a vitapartnerek különböző összetételében, évtizedek során e kép alatt zajlott.

Másnap valamennyien Farkaslakán voltunk, ünnepeltük Tamási Áront.

Szatmár (fiatal) színháza

A fiatal szatmári színészeket és első rendezőjüket, Harag Györgyöt akkor ismer-tem meg, amikor már beléptek „középkorukba”, a maig (szakmai körökben) élő legenda azonban még elevenen hatott, hiszen ott játszott – több éven át igazgatta is az intézményt – Csíky András; ezt tette az ősidőkben református kollégiumi diák (mikor én első gimnazista, ő nyolcadikos volt), a nekem tehát iskolatárs Ács Alajos. Még többeket kellene sorolnom a kolozsvári Művészeti Intézet odaszerződött, híres évfolyamából. Székelyek és nem székelyek, belső-erdélyiek, talán (bizonyá-ra) partiumiak – hogy a Bánságból jöttek is, azt nem ellenőriztem. Szóval igazi, mai értelemben használatos erdélyi (összserdélyi) színház, Elekes Emmával, Köllő Bécivel, Kovács Ferencsel, később Paulovics Lászlóval – a színészek mellett iro-dalmi titkárral, rendezővel, díszlettervezővel. 1960-tól a társulat fontos tagja Boér Ferenc. Többen közülük barátaim. Amikor Kolozsvárról Szatmárnémetibe men-tem, bemutatókra, dönthettem, Paulovics Laciéknál vagy Boér Feriéknél szállok meg, kinek a pálinkáját kóstolom meg, kinél részesülök az alkalomra, a vendégek számára beszerzett krémesből. De legfőképpen jó előadásokból, éjszakába nyúló beszélgetésekből. Ahol szerzők is jelen vannak, például a házi drámaírónak vállalt Kocsis István. És persze a vele rendezőként debütáló Gyöngyösi Gábor, akit még bolyaista, történészhallgató és fakultási diákszövetségi elnök korából ismertem.

Emlékezetfrissítőnek lapozok bele *A megtalált színház* című kötetembe (Dacia Könyvkiadó, 1976), és a lelkes, a szerző meg a színészek mellett kiálló Kocsis-bemutatók kritikája mellett (*Bolyai János estéje, Megszámláltatott fák, Magellán*) rátalál-ok a már elfelejtett, pedig ma is meggondolkodtató szatmári összefoglalásomra (*A legenda szétfoszlása*), a hetvenes évek közepéről. (Most, utólag, érdekesnek tartom, hogy amikor a Harag György nevét felvett társulat egyik kerek évfordulóját ünne-pelte, a mai vezetők elfelejtettek meghívni az eseményre, legalábbis csak nézőnek-hallgatónak láttak volna szívesen. Igaz, az én „szatmári évadjaim” rég lejártak, kap-csolataink máshová költöztek: Kolozsvárra, Budapestre, Szentendrére, az átszer-ződött, átköltözött barátokkal együtt.) Két mondat erejéig a színház történetinek szánt elemzésből átmásolok egy idézetet, a „Fehér kakasba”-ba, abból a részből, amelyben a nosztalgia meszesgödreből esedékes kilábalást elemzem: „Számunkra a téma nyiloán a maga konkrétumában, kortársi színház történetünk szempontjából fontos, de általánosabb jelentése, művészetszociológiai, színház-szociológiai érdekessége is van. Ritka ugyanis az ilyen alkalom, hogy egy, lényegében huszonkét éven át együtt maradt, annak idején homogénnek látszó színházi társulat fejlődését kísérhessük figyelemmel, az egyéni és közösségi érdekek viszonyának módosulásait, a változatlan környezet hatását a művészi kon-ceptióra és művészi teljesítményre, az egymás közötti kapcsolatokra.” Az említett, emlé-kezetesekként megmaradt szatmári előadások, a *Nézz vissza haraggal* (Osborne), az *Elvesztett paradicsom* (Sarkadi Imre), a *Bolyai János estéje* (a Kocsis-monodrámát

Zsoldos Árpád, majd Boér Ferenc játszotta el), a *Szókratész védőbeszéde* (Platón) felidézése (Boér nagy alakításával) megérdemelné a kísérletet, a színészi teljesítményeké mindenekelőtt, de ugyanígy a díszletek többségét tervező Paulovics Lászlóé.

Könnyebb persze a grafikus és festőművész Paulovics Laci munkáira emlékezni (ő készítette *A megtalált színház* találó borítóját is), minthogy ezek közül többet is itthon naponta láthatok – reprodukcióban a *Korunk*-évfolyamokban lapozhatok fel –, nem utolsósorban pedig a műtermében (pár éve még a németországi Bahrendorfban, ma Szentendrén) szembesülhetek velük. Filmet is készítettünk a Paulovics-életműből, a Duna TV-nek. Telnek az évek, változnak a helyszínek – a műalkotások élnek. A színpadra álmódottak csak emlékezetünkben. Hasonló a sorsa a pódiumra kerültekének is. Noha nagy élmény volt Boér Ferivel járni Erdélyt, a *Korunk*ban megjelent versekből, prózai szövegekből összeállított előadói műsorával, ebben az esetben is a „tárgyasulás” segíthet a felidezésben: Electrecord-lemeze ugyanis meghallgatható, igazolja a kellemes emlékeket.

Kiosztva: Sepsiszentgyörgy

Két, egymástól időben nagyon távoli „kiosztás” jutott osztályrészemül szentgyörgyileg, erdélyi magyar kultúra közelben. Az első már halványulóban – a második folyamatos (ki)hívás, 2014-ben is tart. Szatmárral is összefügg a régebbi, Olt-parti jelenés, hiszen Zsoldos Árpád végül ott talált állandó otthonra. Tőle származik az akkori Sepsiszentgyörgyre oly jellemző, zseniális anekdota; este kiállt lakása ajtajába és elkiáltotta magát: – Kisváros, a levegőt elzárni.

A levegőelvételel ellen hol kevés sikerrel, hol sikeresebben küzdött (meg) a hatvanas-hetvenes évek helybeli színháza. Az esszéíró, az irodalmi titkár Veress Dániel volna ennek a megmondhatója – és tulajdonképpen a megszenvedője. Végtelen hosszúságú leveleiből, a *Korunk* irodalmi szerkesztőjének, vagyis nekem címzett panaszáradataiból idézhetnék itt, ha kedvem volna összerakni őket. Hozzátehetném történelmi drámáinak (például a *Mikesnek*, a *Véres farsangnak* vagy a *Wesselényinek*) bemutatóin megélt hangulatokat. Őrzök azonban jobb emlékeket is abból az időből, amikor az *Utunk* szerkesztőjének, Marosi Péternek a megbízásából én írtam a kritikákat a kolozsvári hetilapnak a szentgyörgyiekről. Emlékszem egy meglepetésszámba menő *Komámasszony, hol a stukkerre* (Görgey Gábor), illetve az Erdélyben úttörőnek – a romániai cenzurális gátakat áttörőnek – számító Németh László-bemutatóra, az Dani érdeme volt (a *Papucshős* főszerepét Köllő Béla játszotta), és egy átlag fölötti *Bánk bán*ra. Leginkább azonban – művészetileg értve – a Baász Imre grafikai műhelyében látottakra, beszélgetéseinkre emlékezem. Ez viszont már átvezet a nyolcvanas évekbe, noha a *Korunk* Galériában már 1974 októberében megrendeztük Imre kiállítását. Bodor Ádám írta a katalógusszöveget. Ilyen mondatokkal: „A tárgyak mintha kiszakadtak volna főnnyhatóságunk alól, tulajdon csendéleti magányukból, s most rendeltetésüket messze meghaladva, adottságaikból eredő törvények alapján kísértének.” Egy korai színes Baász-metszetet – amely „adottságaikból eredő törvények alapján” ma is kísért szobám falán – ott és akkor vettem meg, Baász állítása szerint ez volt az első eladott munkája. Elvágott drótkerítés, falétra, rajta madárijesztő (ruha).

Innen akár levezethetném a második „kiosztást”. És ez megtisztelőbb, mint volt ama első, az alkalmi színikritikus. (Ha ma jönne ilyen megajánlás a Bocsárdi László vezette, Tamási Áron nevét felvett magyar társulat munkájának rendszeres követésére, valószínűleg szívesen vállalnám, mármint lélekben – csak ne kellene utazni érte.) A képzőművészet területére való ki/átrándulásoknak hosszú sorát kellene most kiegészítőleg magyaráznom – ebben az 1973-ban útjára indított Korunk Galéria biztosan szerepet játszott –, a jelen sepsiszentgyörgyi keretben azonban nem tehetem. Az EMÚK és az előzmények ugyanis jóval hosszabb történet – remélem, egy ideig még az is marad: a Székely Nemzeti Múzeum épületében körvonalazódó álom, az Erdélyi Művészeti Központ, kuratóriumi megbeszéléseink, a helybeli hivatalosságok (a város, illetve Kovászna megye) aktív jelenléte 2014 őszéig vezetnek. Most csupán ennyit: Sepsiszentgyörgy kiérdemelte, kiérdemli a bizalmat. Már nem kell elkiáltanunk: – Kisváros, este van, a levegőt elzárni; ami ma történik itt, a Zsoldos Árpádtól és a tragikus véget ért színésztárs Visky Árpádtól, de még inkább az erdélyi magyar képzőművészeti életbe új szellemet hozó Baász Imrétől vezethető át az intézményteremtésig.

Az utódok, részben a tanítványok (a galériavezetésben) kinyit(hat)ják, tágra nyithatják a ablakokat.

A jó levegőre mindenütt, Erdélyben is vágynak az emberek.

Nagyvárad (két) évadja

Egymással közvetlenül össze nem hozható, a közösségi, Erdély- (és Partium-) történetben meg az én életemben elkülönítendő „évadokról” van szó, amelyeknek dokumentumait elő lehetne keresni – a másodiknak a tapasztalatai önálló emlékeztést, akár tanulmányt igényelnének. Ismételten a színházról, illetve az újságíróképzésről van szó.

Be kell vallanom, elég sokáig a kedélyes felületesség képzete társult tudatomban Nagyvárad nevéhez. Nem Ady ifjúsága és a Holnap, hanem egy-két-három, Váradról érkezett egyetemi kollégánóm ismeretében. Aztán Ady Endre publicisztikájának alaposabb tanulmányozása s egy Holnap-évfordulón a nagyváradi színházba történt meghívásom, ünnepi előadásra készülésem adott alkalmat, hogy felülbíráljam a városhoz kapcsolt előítéletemet. (Én voltam a magyar szónok, a művelt esztéta, Radu Enescu, szintén kolozsvári írószövetségi meghívottként, beszélt románul.)

„Évaddá” először az 1973/74-es színházi előadások okán állt össze bennem Nagyvárad. Erre ugyancsak *A megtalált színház* kötet emlékeztet, egész pontosan a *Nagyvárad évadja* című eszme-futtatás, eredetileg bizonyára az *Utunknak* írtam. Négy bemutatót emeltem ki játékkrendjükből, korántsem egyszínűeket, hiszen a (kelet)német Ulrich Plenzdorf darabja (*Az ifjú W. újabb szenvedései*) zenés történetként került színre, Arthur Miller *Az alkuj*a mai társadalmi dráma, bekerült a műsortervükbe magyar kortárs szerző történelmi parabolája (Maróti Lajos: *Az utolsó utáni éjszaka*), és előadták *Az ember tragédiáját*, színpadi oratórium formájában. A maga módján mind a négy előadást átlag fölötti művészi teljesítménynek láttam, az érdekes azonban, hogy közülük kettőre negyven év múltán is emlékszem – és mind a

kettőt Szabó József rendezte. A Plenzdorf-művel a nagyváradi (a budapesti visszhangjának tekinthető) operetthagyomány kapott korszerűbb, kortársi életerezésre hangolt, fiatalokhoz szóló formát, egy pályakezdő színész, Zalányi Gyula berobbanásával. Madách filozófiai költeményét a szakmában Ódzsaként ismert rendező úgy álmodta színpadra, hogy az ifjú színikritikustól – akinek hittem magam harminchat évesen – a „színháztörténeti jelentőségű” minősítést kapta. És ma is úgy gondolom, nem volt túlzás ez az állítás, hiszen a legnehezebb feladathoz talált (Paulovics László nagyszerű, funkcionális díszletében) újszerű megoldást: látvány és gondolat színpadi összehangolásához jutott közel. Önkéntes évadértékelőként most fedeztem föl igazán magamnak Czikéli Lászlót, és megerősödtem abban a korábbi felismerésemben, hogy Szabó Lajos kiváló színész, aki epizód szerepben is nagyot képes alkotni. Mindketten már halottak. Szerencsére néhány magyar film-ben megőrződött arcuk, mint például a Csíki Andrásé is (Csíki egy jó román film, *Az akasztottak erdeje* egyik főszereplője is lehetett) meg a Szabó Lajosé, főként pedig a Libaé, vagyis a zseniálisan egyedi és eredeti Bencze Ferencé. Libáról sajnos mindmáig nem született könyv, pedig Erdélyben játszott (majd Budapesten készült filmekben nemzetközi figyelmet is kapott) színészeink egyik legnagyobbja volt. 1968 szeptemberének utolsó napján láthattam Kolozsvárt Mrožek abszurdját (szerintem inkább abszurd, mint „csak” groteszk), a *Strip-tease*-t, Benczével és Szabó Lajival a kettős játékban; nem állom meg, hogy a Kötő Józseffel társszerzőségben írt *Magyar színház Erdélyben 1919–1992* lapjairól ide ne másoljak néhány mondatot a magam szövegéből – ha már színházi élményeim föllevenítéséhez jutottam. (Épp húszéves a gondolatfutam, legalábbis a kötet megjelenési dátuma 1994.) Szóval: „*Bencze Ferenc és Szabó Lajos hátborzongató komédiázással szuggerálta nagyszínházi közönségébe a kisemberi kiszolgáltatottság elviselhetetlenségét; a színpad oldaláról minduntalan benyúló hatalmas kéz magát a nézőt fojtogatta, kényszerítette engedelmességre, mindenfajta ellenállási kísérlet teljes feladására. Ez a színházi előadás viszont nem kísérlet volt, hanem két zseniális színész telitalálata (minden idegszálukkal, minden izomrostjukkal élték, félték a reménytelennek bizonyuló helyzetet); a nagyváradi A bosszúálló kapus és a temesvári Gondnok mellett a kolozsvári Strip-tease szöveg és játék legmodernebb összhangjában egy máig sem kiaknázott, páratlan lehetőséget éreztetett meg!*” (Páskándi Géza úttörő abszurdját, *A bosszúálló kapust* ugyancsak Szabó József rendezte meg, 1971 kora tavaszán, Pinter darabjának, két évvel előbb, Taub János volt a rendezője.)

Liba alakításaira visszagondolva nem hagyhatom ki, amit ő a mi fászpincénkben, a Mikes Kelemen 15. alkalmilag pingpongjátéktérré kitisztított alagsori helyiségében mutatott be. Mint egykori ifjúsági bajnok asztaliteniszben, természetesen mindegyikünket nagyon (agyon)vert, így aztán áttért az ütő élével való játékra. Persze így is legyőzhetetlen maradt...

Visszatérve Váradra, valójában nem csupán egyetlen színházi évadra kellene emlékezni, hiszen Kelemen István után Bölöni Sándor irodalmi titkári működése 1977-től (őt követően a Nagy Béláé) a Körös-partra vonzotta az embert. Bölöni élete és halála, az általa vezetett Irodalmi Kerekasztal története, a lehető-lehetetlen ellenállás és kiszolgáltatottság, szomorú, végzetes következményével, már külön fejezet lehet(ne) – úgy is mondhatnám, a *Strip-tease*-ben megjelenített sors nagyváradi (erdélyi, romániai) valósága.

A „második” váradi évad viszont, 1990 után, vidámabb emlék; intézmény-névbe is kerülve: Ady Endre Sajtókollégium – a huszadik század elejét idézi fel, noha nyilván anélkül, hogy Ady és Juhász Gyula méretű személyiségek megfordulhattak, kinőhettek volna a kilencvenes évek közepén megnyitott iskolánkban. A főbűnös elcsábításomban, újságíró-szervezésben és -okításban vállalt átmeneti szerepem alakításában Stanik István, minthogy ő volt az, aki néhányadmagával odajött hozzám a Brassóban tartott RMDSZ-kongresszus egyik szünetében, és győzködni kezdett: legyen a MŰRE, a Magyar Újságírók Romániai Egyesületének elnöke. (Akkor még fordítva mondták, írták, előbbre tették a Romániait, aztán a Magyarat. Visszafordítottuk.) Engedtem a váratlanul jött kérésnek, 1993-tól 1997-ig igyekeztem helytállni, nemegyszer kellemetlen (személyi-személyzeti) helyzetekben. Aztán Kelemen Hunort, a *Korunknál* ifjú szerkesztőkollégámat ajánlottam (Markó Béla RMDSZ-elnöknek is szólna) magam helyett, amire Markó államtitkárt csinált Hunorból a Művelődési Minisztériumban, Bukarestben, a Marosvásárhely központú MŰRE háza táján pedig másképp alakultak a dolgok.

Nyilván az elnökségemmel is összekapcsolódott, hogy a nagyváradi Sajtókollégium tanszékvezetője lettem, szintén a Stanik ösztönzésére. Így hol Váradra (gyakrabban), hol MŰRE-ügyekben Marosvásárhelyre utazhattam, úgymond „új” szakmai alapon – lévén a publicisztika más terület, az régebben sem állt távol tőlem. Sajtótörténeti előadásokat tartani még belefért elképzeléseimbe, a vitás – személyi – kérdésekben dönteni viszont nem volt kedvemre való foglalkozás. Persze ilyen kötelességek ebben az időben már a *Korunknál* is rám tartoztak, 1989 legvégétől, illetve 1990-től kezdve. A három vezetői beosztás, az „álláshalmazás” annál is terhesebbnek számított, hogy amolyan társadalmi munkában egyéb meg-tiszteltetéseknek is eleget kellett tenni, ami szintén utazásokkal (nem csak helyi gyűlésekkel) járt. (Anyanyelvi Konferencia társelnöke – Budapest, Romániai Írók Szövetsége országos tanácsában tagság – Bukarestben, 1990 májusától; de ez utóbbi hamarabb lejárt.)

Egyszóval az a bizonyos második váradi évad nem bizonyult zavartalannak. Mégis maradtak jó emlékeim, jó tárgyalásokról, hasznos szervező utakról (egyszer, Stanik István jóvoltából, Szegedre menve, a Szócs Géza volt autóját is vezethettem, sebességváltó nélkül!), nem utolsósorban pedig megismertem néhány értelmes, hozzánk betanító pesti újságírót, no meg jövődóbeli (ifjú, tanítvány) szerkesztőt, publicistát, író. Hogy aztán kiből mi lett, merre ment el, annak taglalása meghaladja ennek a fejezetnek a kereteit.

Mint ahogy a másik „stanikos” történetem, a *Keleti Újság* néven tervezett, végül *Krónika* címmel ismertté vált kolozsvári napilap alapítása, szerkesztőbizottsági elnöklése – és minden, ami közben történt...

Figurák (Temesvártól Gyergyóig)

Temesvár messze van, mondtuk és mondjuk. Mitől? Biztosan nem az európai civilizációtól. Erdély fővárosától, Kolozsvártól számítva természetesen. A Székelyföldtől meg éppenséggel. A temesvári magyar színháznak is messze

van Kolozsvár, régebben – amikor még a turnézásra inkább volt pénz – ugyan-csak ritkán kerültek el hozzánk. Szerencsére olyan előadásokkal, mint a Taub János rendezte Pinter-darab, *A gondnok* (1969-ben) vagy Csehov *Ivanovja* (1973-ban), eljutottak ide, legjobb színészeikkel – Fábíán Ferencet, Sinka Károlyt, Szabó Lajost láthattuk így a sétatéri színpadon. (Szabó Laji azelőtt, a hatvanas években már a mienk, kolozsváriaké volt, sőt egyenesen a mi „Weimarunkban”, a Donát-negyedben lakott; neki és Bencze Ferencnek, azaz Libának köszönhetjük, nem tudom elégszer ismételni azt a kétszemélyes Mrožek-abszurdot, a *Strip-tease* színházi élményét.)

Szóval Temesvár távol volt-van, ritka alkalmakkor küzdhattuk le a több száz kilométeres akadályt. (Felködlő emlék: Laci fiunk meghívása a Bega-partra, filmes-ként egy Molière-vígjátékot rendezhetett – természetesen ott voltunk családilag a bemutatón.) Szerkesztőségi, kiadói (Kriterion-) találkozói, képzőművészeti vonatkozású látogatás (a Kolozsvár Társaság által kezdeményezett és megvalósított 1956-os emlékművünk előkészítésekor megbeszélés a szobrász Szakács Bélával) – néhány kivételes temesvári út emléke még, évtizedek során. (Szekus besúgói jelentés is megörökített egyet!)

Ahogy most fellapozom a *Magyar színház Erdélyben 1919–1992* Temesvár-fejezetét, elcsodálkozom: mégis több lett volna a közvetlen élmény, vagy csupán a korabeli kritikákból sikerült úgy felépíteni a történetet, hogy viszonylag teljesnek tűnjék? Jellemző ugyanakkor, hogy a temesváriak játékrendje a könyvünkben 1978 nyarán megszakad, nem tudtuk az ottaniaktól a szükséges információkat megkapni. De talán az sem merő véletlen, hogy az újkori színháztörténeti kötet zárófejezete, az időrendben második kolozsvári összefoglalás, a „Klasszikus értékek – modern formanyelv” elé került egy bekezdésnyi utalás „a temesvári főiskolások már-már színházként értékelhető színjátszó csoportjának, a *Thaliának*” a tevékenységére. „A diákszínjátszóknak – írom a Temesvár-fejezet végén – fontos szerep jutott – és nem csupán Temesvárt, hanem Kolozsvárt és Marosvásárhelyen is – olyan szerzők színpadi elismertetésében, mint Páskándi Géza, Kocsis István, Kincses Elemér, Sigmond István; nemkülönben figyelemre méltó az, amit egy modern színpadi nyelv kikísérletezéséért tettek, a kortársi világirodalom akkoriban itt még alig ismert, főként pedig nem játszott drámaíróinak (Arrabal, Mrožek, Rózewicz) színpadi megszólaltatásával. A XX. századi abszurd először ezeken a diákszínpadokon, stúdiókban nyert polgárjogot.”

Csak írói nevek szerepelnek az 1992-ig eljutó könyvből átemelt idézetben, tulajdonképp menthetően, minthogy a temesvári műszaki-színjátszói körből érkezett két mai jelentős színházi emberünk, Visky András és Bocsárdi László (mindketten marosvásárhelyi születésűek, 1957, illetve 1958 a születési évük) 1982-től és 1984-től 1990-ig főiskolai végzettségüknek megfelelően maradtak a műszaki pályán – Visky Szatmárnémetiben, Bocsárdi Gyergyószentmiklóson; a színházi tér, immár professzionálisan, a '89-es változás után nyílt meg előttük, noha más-más körülmények között. Minthogy pedig a „Bejárom Erdélyt” stációi közé Kolozsvárt természetesen nem sorolom – nekem itt az origó (az alfa egyértelműen, de remélem, az ómega is) –, adódik lehetőség, hogy (Viskyt későbbre hagyva) most Bocsárdi Lászlót kövessem, Gyergyóba.

Persze Gyergyószentmiklóstól is van út Kolozsvárra, akár Bocsárdi vendégrendezése vagy még a Műszaki Főiskolára következett vásárhelyi Színművészeti Főiskolán a vele majdnem egykorú tanára, Tompa Gábor révén; ám a műszakiak és a művészet más szálon szövődött kapcsolata tárulhat fel egy új név, a mérnök Márton László említésével. Már csak azért is, mert Márton Laci és Bocsárdi pályája a nyolcvanas évek közepétől összefüggésbe hozható.

Csak bele kell lapozni könyvekbe, lexikonokba, s a gyarló emlékezet máris burjánozni (virágozni?) kezd. Melyikükkel volt tulajdonképpen előbb találkozásom? A *Korunk*nak köszönhetően bizonyára előbb Márton Lacival. A galaci egyetem, a iasi-i Műegyetem gépészmérnöki szakának végzettjével, a gyergyószentmiklósi Fémöntöde, pontosabban az akkor több ezer munkást dolgoztató (azóta megszűnt) Mechanikai Vállalat tekintélyes igazgatójával. Jelentős számú *Korunk*-előfizetéshez juttatott az igazgató úr, és a jó emlékű gyári megismerkedés a következő években több szálon folytatódott. Munkatársa lett folyóiratunknak, tribológiai (súrlódástani) szaktanulmányát közöltük, utolsó évkönyvünkben pedig (1989-ben) a Gyilkos-tó vízrendszerének hasznosításáról értekezett. 2013 decemberében pedig az Erdélyi Múzeum-Egyesület kolozsvári rendezvényén már számomra is olvasható-érthető könyvet kaptam tőle, a címe: *Kós Károly, a művészi kovácsoltvas formatervezője*.

Apropó, Gyilkos-tó meg az oda vezető út. Felrémlik – a buta, naiv cipekedés miatt valóságosan rémlik – első ismerkedésem, gyaloglásom a tótól a Békás-szoros felé. Talán kilencedikes voltam, gyógyszerész unokabátyáméknál nyaraltam Csíkszentmártonban (1952 nyarán lehetett), tőlük vonatoztam, autóztam fel a híres kirándulóhelyre, egy jókora zöld vászonbőrönddel. Mentem, amíg bírtam, csodáltam a tájat kis darabig, elég hamar megpihentem egy kanyarban, aztán visszafordultam. Az igazi visszafordulás jó három évtized múltán következett be, Erzsikével, Lacival, Istvánnal a piros Ladán érkeztünk már – és az autós út a viszonylag kezdő vezetőnek sokkal-sokkal kellemesebb emlék maradt (bár a rendőr megbüntetett egy elhagyott vasúti átjárónál), mint az a bőröndös gyaloglás. Aztán, Márton Lacinak köszönhetően, 1988 júliusában vagy augusztusában, szép napokat tölthettünk egy jól felszerelt faházban, a Magosbükkpataka mentén, kevéssel a Rezpataka alatt. És itt bejön egy váratlan színházi, legalábbis drámairodalmi mozzanat. A gyergyói nyaralásra magammal vittem Cs. Szabó László Shakespeare-könyvét. Kora reggel, amíg a társaság még aludt, a Rezpatakában megejtett mosdás után felkapaszkodtam a hegyoldalra, a nap már sütött, nem fáztam, olvastam Cs. Szabó esszéit, azaz Shakespeare-t. Ha emlékezetem nem csal, a tökéletes hegyi csendben történő olvasás materializálódott valamelyik magyarországi lapnak (a *Tiszatáj*nak?) írt kritikában. (Természetesen szégyen a gyergyói táj, Cs. Szabó és Shakespeare közelében „materializálódást” emlegetni.)

És akkor Bocsárdi László – via: Márton László. Vagyis fordítva. Ha jól emlékszem, Márton Lacival még a gépgyárban beszélgettem Bocsárdiról. A náluk dolgozó fiatal mérnökről meg több társáról, akiket már nem igazán a műszaki kérdések foglalkoztatnak, hanem a színházcsinálás. Gyergyószentmiklóson. Ahol megalapították a Figura együttest, ez az életük – és az igazgató úr igyekszik elnéző lenni, hogy több ideje jusson a színész uraknak és hölgyeknek művészi szenvedélyük kiélésére. Nem

tudom, Bocsárdiék ezt így élték-e meg, azt viszont a nagyhírű Jarry-darab, az *Übü király* meglepően jó, sőt főként a rendezésben kitűnő előadásán, a helyi művelődési házban megtapasztaltam, hogy jó helyre ment a gyárigazgatói segítség.

Ma Bocsárdi László a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház igazgatója, országosan elismert, Bukarestbe és Budapestre is többször meghívott rendező. (Sajnos a Figura gyergyói továbbélésének művészi hozamáról személyes emlékek alapján már nem tudok beszámolni. De jelentős tartozásaim vannak a Bocsárdi jegyezte szentgyörgyi vagy másutt színpadra került alkotások tekintetében is.)

VIII. Őszi versenyek

Elmúltak az őszi versenyek – mondom magamnak, reménykedve és mégsem, a szeptember közepétől október legvégéig elhúzódott, két országot átfogó maratonom végéhez érkeve. Az elcsapott zsokéhoz, Benhez persze nincs közöm, a lóversenyekhez sosem is volt (ismeretségi, egykori baráti körömből egyedül Csurka Pista fogadói megszállottságáról tudtam), én legfeljebb a kiöregedő amatőr teniszezők nevében szólhatnék, bár még van pár évem (lehetne?) Senkálzsky Bandinak a pályán, mármint a salakon töltött végidejéig, a nyolcvankettő-nyolcvannégyig. Akkoriban már nemcsak a közelben zajongó teniszezőpalánták idegesítették, hanem azon is csendesen méltatlankodott, ha nem kezére érkezett a retúr. Pedig korábban nem ismert elveszett labdát, ő volt a fair play mozgó szobra. Erre is emlékezhettem egy köztes októberi, még meleg kolozsvári napon, a Szamosparti tenisztelepen, a háló túlsó felén Tompa Gabival. (Bandi bácsival együtt is szoktuk emlegetni, mind a két pályája, de elsősorban a színpadi kapcsán.) Hosszú, kényszerű kihagyás után – amiben a főbűnös a nem Senkálzsky-korú régi partner, Peti barátom, pontosabban az ő orvosi eltiltatása – egy-két sikerült ütésem most már-már boldoggá tett.

De vissza Krúdyhoz (és Erdélyhez), noha nem a vörös postakocsiról szálltam le 2014. október 28-án este, Kolozsvárt, csupán egy mikrobuszról. Keresem, megtalálom, hogy Rezeda Kázmérral és Alvinczi Eduárddal legutóbb 1976-ban volt közeli találkozásom, a Kriterion Krúdy-kötetéhez akkor írtam utószót, talán nem is rosszat, nyugtatam magam, élet és irodalom, élet és álom, valóság és képzelt mesevilág, múlt és jelen lebegtetéséről, egy elmúló és születő világ korhangulatáról. Krúdy Gyula mindezt fiatalon, már a harmincas éveiben kezdte. Nekem jóval túl a hetvenen jut eszembe az őszi utazás? És hol vagyok én a szindbádi élményektől? (Hogy a stílust ne emlegessük...)

Alig pár nappal az „Optimus” nevet viselő kisbusz elhagyása után, és éppen halottak napján próbálom összerakni a szeptember-októberi útirányt, a befutott maratoni pályát. Valahogy így: Kolozsvár–Sepsiszentgyörgy–Budapest–Szeged–Budapest–Kolozsvár–Borzont–Kolozsvár–Székelyudvarhely–Kolozsvár–Budapest–Hévíz–Budapest–Kolozsvár–Torda–Kolozsvár–Budapest–Kolozsvár. Hát ez a maratoni távnak többszöröse. Igaz, a váltott vonatok, személygépkocsik és buszok közé beékelődtek itthoni alvások (sőt, az említett, váratlan teniszparti), családi körben töltött órák és különféle szállodák.

A fő, hogy túléltem. De hol is?

Gondúzó és Drakula

A hivatalos elszámoláshoz szükséges, fegyelmezetten időrendi szállodasorozat ez volna: Sugás (azaz a legendás szentgyörgyi vendéglő udvarán megnyitott, ilyen-olyan képzőművészeti alkotásokkal díszített kellemes szálláshely), a Tudás Háza (a szegedi dóm mögött álló exkluzív-elegáns akadémikus befogadó hely), borzonti faház (Gyergyóalfalu határában); és csak utánuk az udvarhelyi Gondúzó, majd sok száz (ezer?) kilométerre tőle, nyugatra, a korábbi hévízi polgármester és gyermekei által felépített, már működő Piroska Panzió; aztán a feledhetetlen tordai Drakula, a Kolozsvár közeli kisváros, történelmi nevezetességű régi magyar település, évtizedekkel ezelőtt még ipari központ főterétől pár lépésnyire. (A pihenés és szédülettől szabadulás napjaiban-óraiban a Mikes Kelemen 15. meg a budai Dónáti 59., éjszaka és nappal.)

Valójában „gondúzónek” bizonyult a szűkös, emeletes ágyakkal berendezett, de fürdőszobával (és folyóvízzel) ellátott borzonti faházunk is, amelyet két alvásnyi időre Láng Gusztival osztottunk meg. Maga a hatalmas kinti tér, a gyergyói hegyek közé álmódott turisztikai komplexum, egyszerre kelet- és nyugat-európai látvány, a potenciális (vagy itt-ott már létező?) székely gazdagságot jeleníti meg. Nyáron lehet igazán kihasználható, bár az előkelőbb vendégeket és családokat befogadó, tágas földszinti, nappali térben Molnár Guszti szilvapálinkáját Szilágyi Pistáékkal együtt kortyolgatva feledtük a borzonti hideget. A hamisítatlan Gondúzó városi környezetben épült, nem messze a ma Tamási Áron nevét viselő líceumtól. Egyelőre nem olyan híres, mint az udvarhelyi iskolák (köztük a Benedek Elek Tanítóképző), jóllehet kényelmével, tisztaságával, konyhájával a helyi idegenforgalom központja lehet. Mint ahogy természetesen idegenforgalmi meg gondolások vezették Vérteséket Hévízen, a kellemes Piroskával, ahol a családító, a Csokonai Társaságot hosszú időn át támogató Árpád borával koccinthatunk, itt elszállásolt csokonaizók, élen a 60. évét ünneplő költővel, Zalán Tiborral.

Külön téma Drakula. Hát ide apait-anyait, „összüleit” beledtak a román építkezők. A szálloda előterében kicsiben látható „Drakula vára”, kőből kifaragva; valljuk be, egy kevéssé elmarad híres eredetijétől, a Dracula-múzeumként működtetett, 14. században épült, egykor Brassó tulajdonát képezett, romantikusra átépített törcsvári várkastélytól. (Román neve: Bran.) A tordai építetők fantáziáját nehéz követni; van itt minden, ami régiségnek vélhető, óriási medvebőrtől (naná, hogy fejestül) kisebb vadállatok bőréig, népi eszközöktől, szerszámoktól indiánromantikát idéző képi megjelenítésig, ami csak elképzelhető. Csak éppen a földszinti konyha és az emeleti nagy ebédlő közti csigalépcsőn a vendégek az egyébként szorgos pincérekkel ütköznek folyamatosan. A román konyhát híressé tevő savanyú leves, a parasztsorba viszont a Drakulában kétségbevonhatatlanul fenomenális.

A szellem napvilága

Felezőidő. Erdélyi magyar művészet 1965–1975. Az EMŰK hatodik kiállítására voltam hivatalos meg a másnapi kuratóriumi ülésre, Sepsiszentgyörgyön. A helyszín tette különlegesen érdekessé a legfelső és az alsó szinten megnyílt, gazdag tárlatot: a volt postaépületben, itt legfelül volt a Szekuritáté szentgyörgyi

lehallgatóközpontja. Szóval a Zsoldos Árpi-féle esti kiállítás („Kisváros, a levegőt elzárni”) óta nagyot változott a világ. A kiállított munkák közt sok az ismerős, hiszen Nagy Albert Picassójától Tóth Laci új irányt jelző méretes festményéig, Cseh Guszti és Baász Imre grafikáigi számos emlékezetes alkotás sorakozott a tágassá tett térben, a személyes érintettség pedig, a régi barátságok s a Korunk Galéria révén (amely 1973-mal indult), letagadhatatlan. Ha történetesen én rendezem ezt a gyűjteményes bemutatkozást, (részben) valószínűleg másként válogatok, az összkép azonban meggyőző, a népes közönség pedig kifejezetten biztató volt.

Borzont más világ. Az irodalomé most, két-három napig, velünk, öregekkel (szörnyű ezt leírni!) és fiatalokkal. Mindkét, mind a három (középső) nemzedékből akadnak, akik inkább a hidegben fogyasztják kitartóan az italt (és a saját programjukat is lekésik), a többség viszont, helyel-közzel, valóban a szellem napvilágánál próbál jelen lenni. Hol van az író hazája? – kérdezik és várják a választ az Erdélyből határokon túlra távozott szerzőktől a szervezők, a *Székelyföld* folyóirat főszerkesztője, Lövetei László László és társai. A válaszok sokfélék. Láng Guszti most nem ismétli meg híressé vált mondását, hogy Csonka-Magyarországon csonka magyarok élnek, szövege azonban ezúttal is higgadt, irodalomtörténetileg végiggondolt. Hajdú Farkas-Zoltán Heidelbergből jöve (szülővárosát, Csikszeredát és a Bookart Kiadót változatlanul a magáénak tudva) azt vélelmezi, hogy az írónak nincs hazája. A meghívott Szócs Géza véleményét nem hallhatjuk, ő ugyanis az utolsó pillanatban, a keleti nyitás szellemében, éppen Kirgizisztánba utazott, állítólag.

Székelyudvarhelyen ez nem probléma, az Erdély Magyar Irodalmáért Alapítvány idei kitüntetettjei, a hetven- és nyolcvanévesek vállalják Erdélyt. Köztük van Farkas Árpi, végre hosszabban beszélgetünk, fehérasztalnál. Pomogáts Béla egyenesen azt nyilatkozta Lőrincz Gyurkának, hogy Erdély az ő hazája is. Nem csupán a nyilatkozatok szintjén – ezt tudjuk, folyamatosan megtapasztaljuk.

És Hévíz? Csokonaival – meg most újra velünk, erdélyiekkel is (Gálfalvi Gyurkával képviseljük Kolozsvárt és Marosvásárhelyt). Én ráadásul épp a *Fehér kakas, vörösbőr* című előadás megtartására kértem fel, az egyébként családtémára meghirdetett Csokonai-napokon. Igazuk van a meghívóknak, utóvégre a családról – és a nagy családról, a barátokkal a közösség(ek)ről – beszélnek.

Ha pedig Hévíz, 2014, s a program része a megújult *Hévíz* című folyóirat is, ráadásul Borzont után vagyok a tóparton: gondolom, itt a helye egy húsz évvel korábbi előzménynek, amelynek nemrég kezembe került dokumentumát évfordulós ajándékként küldtem el a történész Tar Ferencnek, illetve a főszerkesztő Szálinger Balázsnak. A neves szerzőket is mozgósítani tudó, külső formájában vonzóvá vált *Hévíz* idei 4–5. számából másolhatom át ide a Major-Zala Lajoshoz fűződő történetet. (De hogy ne feledjem: első, még a Csokonai Társaság előtti időkre rögzíthető hévízi, a Hunyadi János utca 9.-be, Lajosék házába vezető autózásunkon ugyanaz volt a sofőrünk – Szigligetről átrándulva –, mint a 2014. októberi udvarhelyi utazás alkalmával: Pomogáts Béla.)

Akkor hát a jól dolgozó Szekuritáténak köszönhetően az „ajándék”, amely Hévízt a svájci Pensier-val (Fribourggal tulajdonképpen) köti össze, a múlt század negyvenes éveinek végén disszidált, de már hazalátogató költőt magyar barátaival (sokak közt velem is). Korai-kései válasz a kérdésre: Hol van az író hazája?

Évfordulós ajándék (Pensier – Hévíz, 1984–2014)

Ajándéknak semmiképpen nem nevezném – sem részleteiben, sem összességében – titkosszolgálati (szekus) megfigyeltetésem dokumentumait; mégis azt kell mondanom, amikor bele-belelapozok az eddig kézhez kapott dossziémba (mert a 2000 oldalnyi, 1961 és 1989 közt készült besúgói jelentések és belső összefoglalások teljes anyagát mindmáig nemhogy feldolgozni, de tüzetesen végigolvasni sem voltam képes), a meglepetések sorozatát néha megszakítja egy-egy ajándékszámba menő fölfedezés. Természetesen ezek közé számítom az amerikai irodalomtudós, René Wellek nekem írt angol nyelvű levelét, amelyet nem kézbesített a román posta, merthogy fennakadt az ellenőrzésen, és bekerült a Szekuritáté iratai közé, egész pontosan az én bűnlajstromomat őrző dossziék egyikébe.

Tökéletesen kiesett az emlékezetemből, hogy a *Korunk* (még ifjú) irodalmi szerkesztőjeként engedélyt akartam kérni a *Theory of Literature* társszerzőjétől a Warrennel együtt írt irodalomtörténeti alpmű egyik fejezetének magyarra fordítására és a folyóiratban való közlésére – amire ő készségesen igent mondott, azaz írt. Hát erről a mégiscsak világirodalmi kapcsolatról a gondosan felvigyázó, a postahivatalokban külön irodát fenntartó Szekuritáté nélkül semmit nem tudnék. (Annyit átmásolok az irodalomtudományi szakmában kevésbé járatosak kedvéért az Akadémiai Kiadó *Világirodalmi Lexikon*ából, hogy az 1903 és 1995 között élt René Wellek és az Austin Warren munkája „*alighanem a leghíresebb irodalomtudományi mű az utóbbi negyedszázadban megjelentek közül*”. És Wellek volt a fajsúlyosabb, híresebb a két szerző közül.)

Ami az „ajándékokat” illeti, mármint az ilyenszerű utólagosakat, régi történetek és személyes kapcsolatok, találkozások dátumszerű rögzítésében ugyancsak segíthetnek a buzgó megfigyelők feljegyzései. Szintén a postán dolgozók ébersége folytán egy közelebbi, ma már azt hiszem, irodalomtörténetinek mondható kezdet megvilágításában lehet érdekes kolozsvári címemre a svájci Pensier-ban 1984. december 9-én feladott, kézzel írott levél másolata s a nyilván ugyanabban a borítékban érkezett (hozzám is elért? vagyis továbbított, de gépelt másolatban a hivatalban is megőrzött), többeket megszólító felhívás, azaz tervezet. Major-Zala Lajos volt a levélíró és a „tervázlat” készítője, a „Kedves Barátaim” megszólítás pedig többünkhöz szólt, például Czine Mihályhoz, Csengey Déneshez, Csoóri Sándorhoz, Csurka Istvánhoz, Erdélyi Zsuzsannához, Jancsó Adrienne-hez, Pomogáts Bélához, Sinkovits Imréhez, Takáts Gyulához, Vas Istvánhoz, Weöres Sándorhoz – némelyikükkel aztán a Csokonai Társaság hévízi és keszthelyi rendezvényein találkozhattam.

Ugyanis a korábban kezdődött és kellemesen megtapasztalt Lajos-napi estekből – amint ez legalább helyileg köztudott – nőtt ki a hévízi Csokonai Társaság. A nálam most előkerült (a kolozsvári és bukaresti titkosszolgálati hivatalokat megjárt) dokumentum ebben a „világlátott” formában akkor sem érdektelen, gondolom, ha a „Lajos-napi Irodalmi Találkozó” tervét történetesen mások is megőrizték. (Hogy valaki már közölte volna, arról nincs tudomásom.)

A kézírásos kísérőlevél pedig így szól:

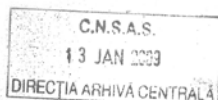
Aranyos Druszámék,
nagyon óhajtjuk és szívből kívánjuk,
hogy érjete el hozzánk a nyáron Hévízre. Addig is boldog ünnepeket és ünne-
pentes alkotó köznapokat kívánunk az egész családnak,
baráti öleléssel

Lajos

A dátum nyolc nappal későbbi, mint ami a gépelt mellékleten szerepel. A foly-
tatás, Lajos barátunkkal, aztán pedig már nélküle, ismertebb.

A 2014-es Csokonai-találkozóra szívesen küldöm, sőt remélhetőleg hozom a
most fakszimilében közlésre kerülő szöveget.

L. MAJOR-ZALA
"Les Sandres"
1783 PENSIER
Tél. (037) 26 47 62

Lajos-napi Irodalmi Találkozó

211

Kedves Barátain,

bolhát ültettetek a fülembé a legutolsó
Lajos-napi találkozóba: hogy ízesítsük, tartalmasítsuk a névnap
összejövetelek grill-menüit szellemi fűszerekkel is. Persze, jo-
gos a kérdés, hogy fűszer-e még a szellem, íz-e tartalom? E
nyelv alól szökő, ínyről lekopott, sorvadó inger: az irodalom.
Ez a létízesítő fűszer a kultúra gyomirtalanjainak századában.
A proccos korban, ahol még a sírkerezeszteken is a láthatatlan jel-
szó virít: üdvözlülj a Teljesítményben.

De vissza javaslataitokhoz.

1. A Lajos-napi találkozók a jövő évtől kezdve, vagyis
1985 nyaratól, óhajtok szerint, új színűvel telítődnek: irodalmi
felolvasásokkal, vitékkel. Javasoljátok, hogy mevezük az össze-
jövetelet: Lajos-napi Irodalmi Találkozónak, ami minden évben meg-
tartandó augusztus 20-a körül, mégpedig Hévízen. De a körülmé-
nyekhez hangolva lehet előbb vagy később is.

2. Szellemi előkészítője Laczkó András, a Somogy fűszerkesz-
tője. Ő hívja meg az írókat és költőket, legalább hat hónappal
előtte a felolvasásra, ő készíti elő a találkozót. Az esti szerep-
lés rövidebb művel értendő, tíz percnél nem hosszabb időtartalom-
mal. Egyetlen kritériuma, hogy a meghívottak mindig új írást ol-
vassanak fel, amit András esetleg a "Somogy" nevű irodalmi lapban
közölni fog.

3. Az összejövetel kezdete d.e. 10 óra, Keszthelyen vagy Hévízen
az erre a célra kijelölt helyiségben. En ajánlanám a Balatoni Múzeumot
eddig is kedves házigazdának bizonyultak. Megszervezésére bizzuk meg
Simán Mariát és Péntek Imrét. Iara barátunktól inkább ragyogó ötlete-
ket várunk.

4. A felolvasás anyagát hangszallagra vesszük, s átadjuk a
Balatoni Múzeumnak megőrzés céljából.

5. Alapítsunk egy szerény - inkább szimbolikus - irodalmi
díjat - Batsányi Díj? -, hogy azzal az est folyamán egyik felolvasott

212

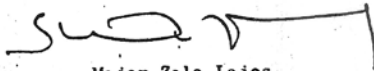
művet kftüntessük. Megkérhetnénk Szabolcs Pétert, hogy készítsen évente néhány plakettet, amit szavazással, vagy zsűrizéssel a résztvevőknek kiosztanánk.

6. Az esti találkozó színhelye, a tradíciónak megfelelően a Vajor-Zala villa, Hunyadi János u. 9, Hévíz. Hogy az esti közönség ne csak szakmabeliekből tevődjön össze, kérem, hogy meghívassam arra, mint eddig is, környékbeli kedves ismerőseimet és barátaimat.

7. Az összejövétel zártkörű, teljesen magánjellegű. Egyetlen célja: a külföldi és az otthoni magyar írók baráti találkozója.

8. A fent vázolt pontok kidolgozására megbizzuk Laczkó Andrást, Simán Mariát, Csengey Dénest és Péntek Imrét. Kérjük, a javaslatokhoz hozzászólni szíveskedjete.

Bizva tervünk sikerében, zalai köszöntéssel és göcseji barátsággal

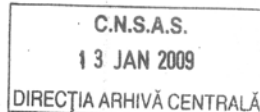

Pensier, 1984. dec. 1.

Vajor-Zala Lajos

A terv vázlatát elküldtem a következőknek:

Bertha Bulcsu, Czine Mihály, Csengey Dénes, Csöbri Sándor, Csűrke István, Dedinszky Erika, Erdélyi Zsuzsanna, Ferdinandy György, Fodor András, Filöp Gábor, Gryllus Dániel, Haldimann Éva, Hegyi Béla, Jancsó Adrienne, Jankeovics Marcel, Kántor Lajos, Károly Amy, Laczkó András, Péntek Imre, Pethő Bertalan, Pomogáts Béla, Szabolcs Péter, Szakály Ferenc, Szántó Piroska, Simán Mária, Sinkovits Imre, Takáts Gyula, Tatay Sándor, Tuskés Tibor, Vas István, Weörös Sándor, Vitéz György

Torda, Szeged, Kolozsvár, Budapest

Tordára nem hoztam, nem vittem ajándékot. Kaptam viszont, váratlanul. No nem a Drakula Hotelben, hanem az újtordai református egyházközség gyülekezeti termében és a következő nap délelőttjén, a helyi szórványmagyarság új iskolájában, a Jósika Miklósról elnevezett, szépen felújított épületben meg a közeli papilakban. Október közepi hidegben lehet melegítő egy séta. Alighanem így érezték, így élték meg az EPMSZ, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Erdélyi Köre konferenciáján részt vevő idősebbek és fiatalabbak. (Utóbbiakból van sajnos kevés.)

A meghirdetett téma (*Recepta religio – 1568 – Erdélyi türelem*) körüljárása szakmai-történelmi érdekességekkel, józanító tanulságokkal járt; erre következett a 21. századi tordai világgal való ismerkedés. Távolról közelítve, a világszínvonalú turistalátványossággá varázsolt sóbánya az érdekes ma Tordán; én már jártam a modern köztérre tett bányában, de talán ettől függetlenül is egy másfajta megújítási – mondjuk szerényebben: megmaradási – kísérlet ragad meg jobban: az ötezres szám alatti tordai magyarság összefogása, vitákon keresztül érvényesülő szerveződése lélekmentésben, a környék fiataljainak megőrzésében.

Az őszi maraton főlemelő pillanatai közül nem maradhat ki a szegedi állomás. Jó ráhangolódás az Ilia-köszöntésre a Dónáti 59.-ből szervezett, az Ilia-tanítványbarát Zalán Tiborral és velem megpakolt autóban folyó beszélgetés, Gyarmati Gyuri volánvezérsége alatt; és persze a Szeged határában elfogyasztott halászlé. A Bölcsészkar tanácstermében már csak a nyolcvanéves Ilia Miskára koncentrálnunk, próbáljuk szavakba foglalni, különböző irányokból érkezett köszöntők, hogy mit jelent egy igazi, önzetlen „nemzetegyesítő” élet – életmű. A tanár, a szerkesztő, a nagy levelező, az újkori Kazinczy életműve.

A harmadik hazautazás, a Kolozsvár Társaság Októberi Napjai előtt lesz még egy hivatalos és egy magán budapesti program. Az Örkeny Könyvesboltban (és mellette-utána a Nyitott Műhelyben) folytatódik az Ilia-köszöntés, ezúttal a távolból, de a *Kedves Miska!* felmutatása mellett ezúttal más kolozsvári könyvek kerülnek a beszélgetés középpontjába: *Domokos Géza kockázatai* az elsődleges téma, meg egy fontos irodalomtörténeti-politikatörténeti előzmény, Szabédi László sorsának, fontos örökségének a körüljárása. Eredeti a felállítás: Kapeje (Kőrössi P. Jóska) a házigazda, hárman mondjuk a magunkét, Csapody Miklóssal és György Péterrel. Ha felsorolnám a minket hallgatókat, mind a negyvenet, még érdekesebbnek mutatkozna a társaság (író, filozófus, történész, fizikus, tanár, újságíró) világszemléletileg is.

A Borzonttól Budapestig megtett kilométerek tulajdonképpeni záróakkordja: kényszerű rádöbbenés az idő hihetetlen múlására. Mert azt még elviseli az ember, netán büszke is rá, hogy egy nagy ívűnek elképzelt irodalmi tanácskozáson, szerzőtársával, Láng Gusztival egy műsorban, rangidősnek számít, és ennek megfelelő helyezést kap a program-összeállításokban (a kis faház köbméter mutatóit nem számítva). De az, hogy nagyobbik fiam, Laci az ötvenéves születésnapját ünnepelje, illetve hogy az István sportkarrierjét folytató, az amerikai futballban (Budapesten) kitűnő legnagyobb unoka, a húszéves Bálint nagy sikerű mérkőzésük után tévéinterjút adjon egy sportadón – az még egy amatőr teniszezőnek (a hajdaninak) is sok.